

Mokslo Lietuva

TARNAVĖS MOKSLUI IR TĖVYNEI ■ 10 p.

PEDAGOGIKOS ISTORIKAS, TAUTINĖS MOKYKLOS KŪRĖJAS ■ 5 p.

KUO MUMS SVARBI

KOVO 20-OJI ■ 8 p.

■ p. 2, 12 Apie dr. Vlado Pupšio indėlį pedagogikai

■ p. 9 Pasirodė „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ XXIV tomas

Nr. 8 (518)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms skirtame renginyje Tauragės B. Baltrušaitytės viešojoje bibliotekoje: laikraščio „Mokslo Lietuva“ vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas, bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja Meilutė Parnauskienė, Karaliaučiaus srities lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis, mokytoja, poetė, vertėja Rūta Daujotaitė-Leonova, K. Donelaičio draugijos pirmininkas Napoleonas Kitkauskas, Kaliningrado srities K. Donelaičio kraštiečių klubo prezidentė Olga Dubovaja, Mažosios Lietuvos istorijos tyrinėtojas, enciklopedininkas Algirdas Matulevičius, Kaliningrado srities Nemanų rajono Uljanovo (Kraupiškės) vidurinės mokyklos mokytoja Emilija Algaudė Bukontienė, I. Kanto draugijos prezidentas, K. Donelaičio memorialinio muziejaus apgynimo komiteto vadovas poetas Borisas Bartfeldas ir Tauragės rajono savivaldybės tarybos narys Raimondas Matemaitis

GYVENIMO VIRSMAI IR KELIO VINGIAI ATVEDEŲ PAS DONELAITĮ (2)

Kristijono DONELAIČIO 300-osioms gimimo metinėms

Pradžia Nr. 7.

Iš pradžių iš kovo 28 d. kelionės į Tauragę, kur B. Baltrušaitytės viešojoje bibliotekoje vyko Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms skirtas renginys, dalyvaujant svečiams iš Vilniaus, Kauno ir Karaliaučiaus (Kaliningrado). Mes savo publikacijoje sustojome ties 1979 metais, kai tapo aišku, kad Tolminkiemyje yra išlikęs autentiškas K. Donelaičio laikų klebonijos pastatas, mažą to, paties klebono statytas. Šiame pastate poeto gyventa su žmona Ana Regina, ten kurti „Metai“ ir pasakėčios. Ir vis dėlto viešai džiaugtis radiniu neskubėta, pirma nutarta iš Vilniaus į baigiamą atstatyti Tolminkiemyje bažnyčią grąžinti poeto palaikus, atidaryti K. Donelaičio muziejų, o tada paskelbti visuomenei žinią apie naują radinį.

Kartais pravartu pramokti ir valdininkų kalbos

Taip ar kitaip tuo metu mąstė K. Korsakas, sunku pasakyti, bet veikė būtent tokios logikos vedamas. Atidarius Tolminkiemyje K. Donelaičio muziejų, pasidžiaugus dar vienu socialistinės kultūros laimėjimu ir nuščiuvus šurmuliui galima žengti ir kitą žingsnį: girdi, naujais mūsų

mokslininkų tyrinėjimai atvedė prie naujo atradimo – Tolminkiemyje (Čistyje Prudy) aptiktas autentiškas Donelaičio laikų statinys, poeto rankomis statytas klebonijos pastatas, kuriame pats poetas su žmona Ana Regina gyveno ir kūrė.

Suveikta būtent pagal šią schemą, nors gyvenimas skatino greitinoti apsakus. Mat „Pergalę“ skaitantys inteligentai nepamiršo straipsnio, kuriame rašyta apie identifiкуotą klebonijos pastatą. Į Tolminkiemį vykstančios gausios ekskursijos iš Lietuvos (juk jokių vizų nereikėjo) pradėjo vis dažniau domėtis vieninteliu autentišku, gerokai nugyventu klebonijos pastatu. Mat po karo jame gyveno šešios šeimos, ilgainiui liko tik viena ir tą pačią išskeldinti nebūtų buvę sunku. O kad statinį būtina restauruoti, didesnių abejonių nekilo.

K. Donelaičio muziejus atstatytoje Tolminkiemio bažnyčioje atidarytas 1979 m. spalio 11 d., bet štai kas įdomu. Atidaryme dalyvavo aukšti komunistų partijos šulai, su LKP sekretoriumi Lionginu Šepečiu ir Kaliningrado srities komunistų partijos sekretoriumi K. Ščiokinu priešakyje, Lietuvos TSR kultūros ministru Jonu Bieliniu, įvairaus rango Lietuvos ir Kaliningrado srities partiniais ir kultūros veikėjais. Tačiau patys Tolminkiemio bažnyčios atstatytojai Donelaičio muziejaus kūrėjai, tarp jų ir N. Kitkauskas, pa-

kviesti nebuvo. Štai šitaip vyko pirmoje pasaulyje darbininkų ir valstiečių valstybėje.

1980 m. rengtasi paminėti K. Donelaičio 200-ąsias mirties metines, Lietuvos televizija ta proga nuvyko į Tolminkiemį rengti reportažo ir sužinojo nerimą keliančią žinią. Norima griauti aptriušusį pastatą, gadinantį prieigas prie atstatytosios bažnyčios. Gyventojai iš jo jau buvo iškelti, o kažkoks veteranas vienišius jau spėjo pastate ir gaisrą sukelti. Lietuvos kultūros ministerija į žinią reagavo operatyviai, raštas apie norimo griauti pastato istorinę ir kultūrinę vertę buvo išsiųstas į Kaliningrado srities Nesterovo rajono Vykdomąjį komitetą. Prasidėjo susirašinėjimas. Pastebėsime, kad tuose raštuose niekur neminimas žodis klebonija, bet visur pabrėžiama, kad šį pastatą statė ir jame gyveno K. Donelaitis. Su valdininkais ir funkcionieriais pravartu kalbėti jų kalba ir terminais.

Reikia pasakyti, kad geranoriškumo iš Kaliningrado srities ir Nesterovo (Stalupėnų) rajono vadovų pakako, Lietuvos iniciatyvoms saugoti K. Donelaičio epochos kultūros paveldą kliūčių nedaryta. N. Kitkauskui teko imtis naujų rūpesčių, vadovauti buvusio klebonijos pastato

Lituanistas, redaktorius, kul- tūros ir mokslo žinių skleidėjas iš SVĖDASŲ krašto

Vitas LABUTIS

Svėdasų kraštas augino, brandino ne vien Juozą Tumą-Vaižgantą ir tautosakininką, etnografą Liudviką Jucevičių. Ne mums skaičiuoti visus iš to krašto kilusius Lietuvos kultūrai, mokslui, pedagogikai nusipelnusius įvairių sričių specialistus. Norime čia kiek apstarti tik vieno praėjusiam amžiuje iš čia kilusio enciklopedijų rengėjo ir redaktoriaus, daugelio kitų informacinių leidinių tvarkytojo, autoriaus, lituanisto, muziejaininko Broniaus Kurkulis gyvavimo vingius ir darbus.

Grįžkime į metų atskaitos pradžią...

Bronislovas (paprastai vadintas ir tiesiog Bronius) Kurkulis gimė 1934 m. kovo 23 d. Margių vienkemyje, Kupiškio (buv. Panevėžio apskrities) Šimonių valsčiuje. Iš vyresniojo brolio išmokęs skaityti, vos 6-erių metų Bronius pradėjo lankyti Punkiškių pradžios mokyklą. Nors dar per mažas, bet gabus, guvus berniukas. Taigi mokytis pradėta dar tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje.

Po daugelio metų rašytuose atsiminimuose B. Kurkulis pasidžiaugė vaikystėje jam į rankas pakliuvusiomis geromis vaikų knygelėmis (S. Zbarsko, K. Binkio ir kt.). O labiausiai atmintin įstrigo vėliau perskaityto B. Brazdžionio eilėraščio „Lietuva“ eilutės: „Per šimtmečius jaugo mano šaknys šiton žemėn, / Ir šimtmečių juoda audra jų neišraus.“ O juodos audros Lietuvos žemę siaubė viena po kitos. Bolševikų okupacija, vokiečių-rusų karas, tada dar kartą vienas „išvaduojuojus“ keitė kiti, po to sovietmečio tremtis, partizaninis karas ir daugybė kitų negandų – visa tai tekę išgyventi Broniaus kartos Lietuvai.

1944 m. jau patenka į Svėdasų progimnaziją, vėliau virtusią vidurine mokykla (dabar Juozo Tumo Vaižganto Svėdasų gimnazija). Neišdildomą įspūdį B. Kurkuliui padarė patriotiškai nusiteikęs astronomijos ir fizikos mokytojas V. Merkys ir ypač ilgametis lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Jonas Beleckas. Jo pamokos padėjusios pajusti lietuvių kalbos dvasią ir lėmusios jo apsisprendimą studijuoti lituanistiką.

Taigi 1952–1957 m. B. Kurkulis jau studijuoja lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete. Čia sutinka ir metais anksčiau baigusį Svėdasų vidurinę mokyklą Vytautą Vanagą – dabar žymų lietuvių literatūros specialistą.

Baisiais Stalino ir jo įpėdinių valdžios metais studijų dienos buvo išpraustos į griežtą komunistinę tvarką, visur aidėjo rėksminga politinė propaganda, tarybinės santvarkos šlovinimas, o čia pat šešėlyje slankiojo saugumo šmėklos. Bet visa

■ Nukelta į 3 p.

■ Nukelta į 4 p.

PASULIS IR LIETUVA

„SVETIMO TARP SAVŲ“ ĮNAŠAS Į EUROPOS PEDAGOGIKOS ISTORIJĄ

Minint sociologo dr. Vlado PUPŠIO (1934–2009) aštuoniasdešimtąsias gimimo metines

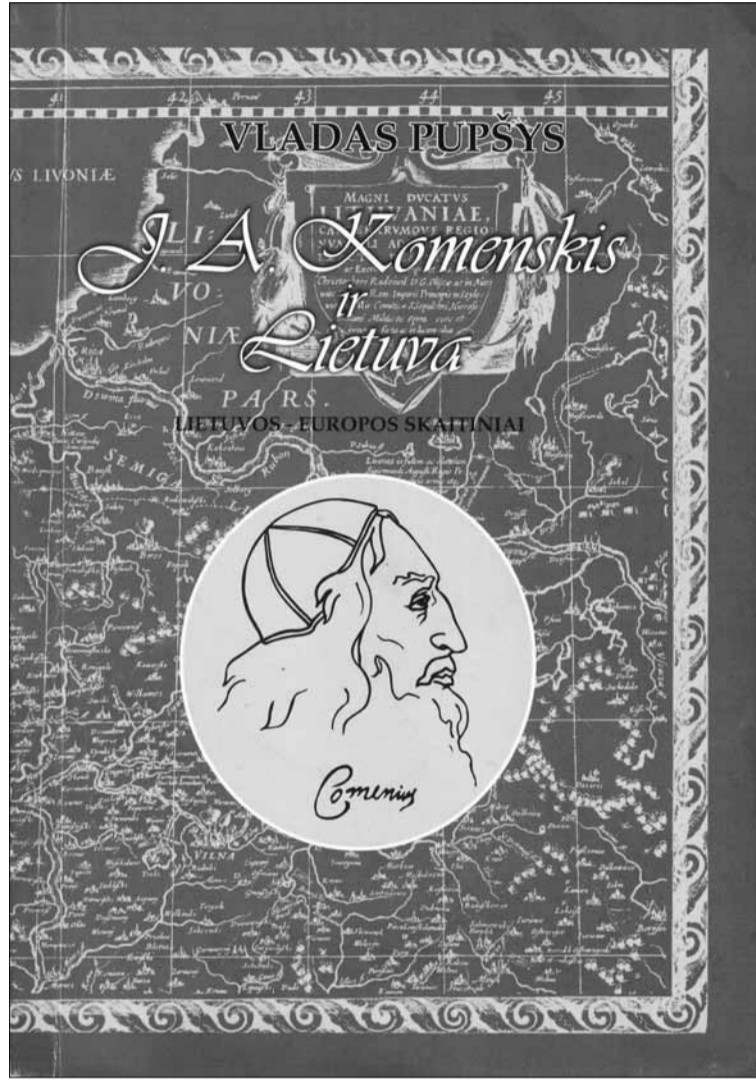
Prof. Ona VOVERIENĖ

Žurnalistas Vytautas Visockas, taip pavadino savo bendramokslį Vladą Pupšį, recenzuodamas jo knygą „Atsimainymo kalnas“. Nors dvidešimt dvejus metus sukiojau si tarp pedagogų, bet dr. Vlado Pupšio niekada nebuvau sutikusi. Mūsų akademiniai keliai, eidami šalia, bet ne kartu, nesuskirto. Jo parašytų knygų taip pat nebuvau skaičiusi, iki pat paskutiniųjų dvejų metų. Praėjusiais metais mano knygos „Tautos sargyboje“ sutiktuvėse Ukmergėje istorikas Vytautas Pupšys padovanojo Vlado Pupšio knygą „Prašau žodžio...“ (Ukmergė, 2011), išleistą jo brolio, jau po mokslininko mirties, kurioje, deja, jo akademinė veikla neatskleidžiama.

Knygoje rašoma apie Vlado Pupšio vaikystę ir paauglystę. Visi turėjome jas nelengvas. Ir tik šiais metais, kai mielas mano bičiulis Romas Šaulys, man pasiūlė perskaityti Vlado Pupšio parašytą knygą „J. A. Komenskis ir Lietuva“ (Klaipėda, 2002), ją perskaičiusi beveik vienu prisėdimu, supratau, kokio gilaus ir talentingo europinio lygmens mokslininko netekome. Kažin kiek turės praeiti dar dešimtmečių, kol Lietuvos pedagogikos mokslas sulauks tokio lygmens mokslininko.

Apie knygos „J. A. Komenskis ir Lietuva“ autorių

Vladas Pupšys gimė Kaune 1934 metais. Nuo pat kūdikystės augo Mažeikiuose pas močiutę, 1863 m. sukilėlio Igno Grachovskio, 1864 m. rugsėjo pabaigoje caro kazokų suaudyto Panevėžyje, dukrą Prancišką Grachovskytę-Gustiene. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje sprogus minai Vladas buvo kontūzintas, neteko dešinės rankos. Visam gyvenimui tapo neįgalioju. Tačiau, matyt, močiutės pasakojimų apie 1863 m. lietuvių sukilėlių heroizmą paveiktas, Vladas dar mokydamasis gimnazijoje ir matydamas Muravjovokoriko ainių, okupavusių jo Tėvynę, vykdomą jo Tautos terorą ir neteisības, įsijungė į aktyvią kovą prieš juos. Dešimtoje klasėje suvėrė draugų bendraminčių būrelį, Lietuvos valstybinių švenčių metu leisdavo atsišaukimus ir juos platino. Grupė veikė beveik metus. Kaip dažnai Lietuvoje atsitikdavo, atsirado provokatorius, visus išdavė, nuteisė po 10 metų kalėti, o jam, kaip grupės organizatoriui skyrė didžiulią bausmę 25 metus griežtojo režimo lageryje. Šalia organizacinės antitarybinės veiklos dar vienas įkaltis prieš jį buvo jo parašytas romanas „Įvykiai tolumojoje Korėjoje“. Jis buvo išverstas į rusų kalbą ir tardytojai įvertino, kad talentingai parašytas. Bet romanas buvo pripažintas antitarybinis ir nuspręsta jį sunaikinti. V. Pupšys kalėjo Taišeto lageryje, Irkutsko srityje, vėliau Ozerlago griežtojo režimo lageryuose. Savo „universitetus“ griežtojo režimo sovietiniuose lageryuose V. Pupšys aprašė minėtoje knygoje „Atsimainymo kalnas“. Grįžęs iš lagerių ir praėjęs, kaip ir visi buvę politiniai kaliniai, kryžiaus kelius, įsipilietino Šilutėje ir gavo darbą vakarinėje-neakivaizdinėje Šilutės vidurinėje mokykloje, iš pradžių fotografijos būrelio vadovu, o baigiantis darbo antrajam dešimtmečiui ir tos mokyklos direktoriumi. Pašiltėjus politiniam kli-

Vlado Pupšio knygos „J. A. Komenskis ir Lietuva“ viršelis

matui V. Pupšys įstojo į Vilniaus universitetą ir 1965 m. baigė lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą, po to įstojo į neakivaizdinę aspirantūrą. Pasirinko disertacijos tema „Privačios lietuviškos mokyklos iki Pirmojo pasaulinio karo“. Kaip rašo jo biografas Vytautas Pupšys, „Darbas prie disertacijos, laimingiausi jo kūrybiniai metai, pasirinkus mokslininko kelią“ (Vytautas Pupšys. Prašau žodžio... Įvadas. – Ukmergė, 2011. – P. 5). Ginant disertaciją oponentas iš SSRS Pedagogikos mokslų akademijos akad. prof. Aleksejus Piskunovas ją vertino, kaip mokslinį daktaro lygmens darbą. Jam pritarę ir kiti mokslinės tarybos nariai: akad. V. Rajeckas, dr. M. Lukšienė, mano katedros vedėjas, legendinis Lietuvos bibliotekninkų mokytojas, SNO Hamerseldo vardo bibliotekos ilgametis direktorius prof. L. Vladimirovas. Po disertacijos gynimo 1981 m. V. Pupšys buvo pakviestas į Šiaulių pedagogikos instituto Klaipėdos fakultetą dėstytoju valandininku, netrukus ir dėstytoju pareigoms. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę V. Pupšys dalyvavo iniciatyvinėje grupėje, užsibrėžusioje tikslą įkurti Klaipėdos universitetą. Jį įkūrus V. Pupšiu buvo pavesta vadovauti Pedagogikos katedrai. Tada ir buvo išleista jo monografija „Lietuvos mokykla: atgimimo metai(1905–1918)“. Tuometis Vilniaus pedagoginis universitetas (dabar Lietuvos edukologijos universitetas) ir Klaipėdos universitetas (KU) iškilmingai konferencijomis 1992 m. pažymėjo čekų mokslininko, pedagogikos pradininko Europoje 400-ąsias gimimo metines. KU Pedagogikos katedros vedėjas Vladas Pupšys tapo tos konferencijos *spiritus movens*. Nors mokslininkas iki šiol domėjosi Lie-

tuvos švietimo situacija iki pirmojo Lietuvos tautinio atgimimo ir buvo parašęs monografiją „Lietuvos mokykla: atgimimo metai (1905–1918)“, minėtai konferencijai jis ruošėsi labai atsakingai. Jau 1988 m. užmezgė ryšius su Čekijos komeniologais, tyrinėjusiais J. A. Komenskio kūrybinį paveldą, gavo iš jų vertingos informacijos savo pranešimui konferencijoje, o po jos, jo mokslinių tyrimų žydrąją Mūza tapo J. A. Komenskio asmenybė ir jo ryšiai su Lietuva. Aplankė Moravijos Ubersky Brod mieste pedagogikos pradininko gimtinėje įkurtą jo vardo muziejų; 1992 m. dalyvavo Prahoje organizuotoje jubiliejinėje J. A. Komenskio konferencijoje; susipažino su komeniologais Vokietijoje (tapo Vokiečių J. A. Komenskio draugijos nariu 1988 m.) ir Lenkijoje, gavo iš jų vertingos informacijos ir patarimų ir po dešimties metų jo nuoseklių J.A.Komenskio biografijos ir jo mokslinio palikimo tyrimų, pasinaudojant Čekijos, Vokietijos ir Lenkijos bibliotekose sukauptais rankraščiais, atskleidžiančiais J. A. Komenskio veiklą ir jo ryšius ne tik su Čekijos, Lenkijos, bet ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės veikėjais XVII a., gimė dr. V. Pupšio knyga „J. A. Komenskis ir Lietuva“ (Klaipėda, 2002). Tokiu pat pavadinimu parengė ir skaitė Klaipėdos universitete Pedagogikos fakulteto studentams specialų kursą apie J. A. Komenskio pedagogikos ypatybes ir išliekamąsias vertybes.

Doc. dr. V. Pupšys 2001 m. už Klaipėdos universiteto kūrimą ir ugdymą, vaisingą pedagoginį darbą ir pasiekimus moksle buvo Klaipėdos universiteto rektorius apdovanotas Universiteto sidabro medaliu.

Janas Amosas Komenskis ir Lietuva

Janas Amosas Komenskis (1592–1670), čekų mokslininkas, naujųjų laikų pedagogikos pradininkas, įvairių autorių darbuose vadinamas Pedagogikos Kolumbu, Pedagogikos tėvu, Tautų mokytoju, Pedagogikos Niutonu, pirmą kartą Europos mokslų istorijoje įtvirtino pedagogiką, kaip mokslą, nors ir jis pats dar šį mokslą vadino ne pedagogika, o „Didžiąją didaktiką“ (*Didactica Magna*, 1632).

Apibendrinęs savo epochos pedagogikos pasiekimus, jis sukūrė darnią, liaudiškumo principu paremtą mokyimo teoriją, reikalavo, kad gimtosios kalbos mokykla būtų visuotinai priva-loma (neatsižvelgiant nei į luomus, nei į lytį), kad visas ugdymas derėtų su vaiko prigimtimi; pagrindė klasės pamokų sistemą, teoriškai pagrindė žinių perėmimo procesą – mokyimo vaizdumo, sistemingumo, nuoseklumo, prieinamumo, sąmoningumo principus, būtinybę pereiti nuo individualaus vaiko mokyimo prie bendrojo. Aiškino, kad pedagogai turi suteikti savo mokiniams konkrečių žinių, kurios jiems praverstų gyvenime, to meto didžiuosius mokė, kad žinių skleidimas ir ugdymas padės įveikti visuomenės socialines blygbes, propagavo švietimo plėtrą, moksliskai pagrįstas pedagogikos reformas.

Taigi J. A. Komenskio „Didžioji didaktika“ – tai giliausios pedagogikos mokslo šakny, kurių syvais maitinamas pasaulyje išaugo galingas pedagogikos medis, turintis daugybę mokslinių kryptų, šakų. J. A. Komenskio pedagoginis, filosofinis ir teologinis palikimas tiek prieškarinio nepriklausomojo Lietuvoje, tiek ir sovietinės okupacijos metu, kaip pažymėjo šviesaus atminimo akad. V. Rajeckas, tyrinėtas mažai. Pats pirmasis straipsnis Lietuvoje paskelbtas rašytojo Prano Mašoto 1892 m. „Varpė“, minint J. A. Komenskio 300-ąsias gimimo metines. 1957 m. jau okupuotoje Lietuvoje pasirodė prof. Jono Laužiko nedidelės apimties knygelė „Įžymusis čekų pedagogas J. A. Komenskis“ (V., 1957), apie jo pedagoginį palikimą parašė straipsnių Leonas Jovaiša, V. Rajeckas, Magdalena Karčiauskienė, M. Lukšienė, J. Minginas ir dar keletas Lietuvos švietimo tyrinėtojų.

Minint J. A. Komenskio 400-ąsias gimimo metines, Lietuvos kultūros ir švietimo ministerija, kartu su Vilniaus pedagoginiu institutu organizavo konferenciją „J. A. Komenskio idėjos ir Lietuvos mokykla“. Jos *spiritus movens* buvo akad. V. Rajeckas, kuris po šios konferencijos sudarė ir išleido tos konferencijos medžiagą. (V., 1992) Analogišką konferenciją, skirtą J. A. Komenskio 400-osioms gimimo metinėms „Pasaulio universalumas ir pedagogika“ organizavo ir Klaipėdos universitetas.

Jos iniciatorius ir vadovas buvo Klaipėdos universiteto Pedagogikos katedros vedėjas doc. dr. V. Pupšys. Jis sudarė, parengė spaudai ir išleido tos konferencijos medžiagą (Klaipėda, 1992). Ta medžiaga tapo priešaušriu V. Pupšio tyrimams ir knygai „J. A. Komenskis ir Lietuva“.

Knygą „J. A. Komenskis ir Lietuva“ sudaro pratarmė, įvadas ir devyni skyriai: 1. J. A. Komenskio – įžymus čekų ir Europos tautų mokytojas. Laikas. Gyvenimas. Darbai. 2. Pažintis su Lietuva.

3. Reformatai: Radvilos ir Petro Figulo misija Klaipėdoje. 4. J. A. Komenskis ir lietuviškoji Chilinskio biblija. 5. Ar buvo J. A. Komenskio „Orbis Pictus...“ lietuviškai? 6. J.A.Komenskio mokyimo vaizdumo principas Kaj. Nezabitauskio „Elementorijuje“ (1824). 7. Naujųjų laikų Lietuvos pedagogo žvilgsnis į Komenskį. 8. J. A. Komenskio atžalos: D. E. Jablonskis (1660–1741). Nuo Biržų mokyklos mokytojo iki Berlyno Mokslų akademijos prezidento. 9. Lietuviškoji komeniana ir komenologija XX a. kontekste. Pabaigos žodis. Bibliografija. Santraukos (lietuvių k., vokiečių k. ir anglų k.).

Knygoje pateikiame išsami patikslinta archyviniais duomenimis Jano Amoso Komenskio biografija, jo šeimos istorija, aptariamas jo kūrybinis palikimas. 2-sis ir 3-sis skyriai skirti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVII a. politinės, ekonominės ir socialinės situacijos nagrinėjimui, LDK ryšiams su Čekija bei kunigaikščių Jonušo ir Bogušlavo Radvilų vaidmens, kuriant lietuviškas mokyklas Lietuvoje, aptarimui. Analizuojama „Čekų brolių“ veikla Lietuvoje, jų ryšiai su Lietuvos reformatais ir pastarųjų veikla, plėtojant ir stiprinant švietimo sistemą Klaipėdoje, Kėdainiuose ir Biržuose. Pirmą kartą Lietuvos pedagogikos istorijoje išryškinta „Čekų brolių“ vyskupo Petro Figulo-Jablonskio veikla Klaipėdoje 1667–1670 metais.

5-me skyriuje nagrinėjamos J. A. Komenskio pedagogikos svarbiausios idėjos, išdėstytos jo darbuose: „Janua Linguarum“, „Vestibulen“, „Orbis Pictus...“, jų įtaka Lietuvos mokyklai ir lietuviškų elementorių leidybai. Pasakytiniuose knygos skyriuose pateikiama dabartinė komenologijos situacija Čekijoje ir Lietuvoje.

J. A. Komenskio idėjų aktualumo išryškimas knygoje mūsų laikams

Knygos autorius įtikinamai parodė, kaip raudona gija per visas J. A. Komenskio knygas driekiasi Tėvynės meilės idėja „Svarbiausia žmogaus paskirtimi žemėje Komenskis laikė tarnavimą Tėvynei ir Žmonijai, – pabrėžia vienas iš pirmųjų Lietuvos komeniologų V. Rajeckas. – Todėl daug dėmesio skyrė Tėvynės meilės ugdymui. Ta meilė turinti reikštis ne žodžiais, o konkrečiais darbais. Ši Komenskio mintis varbi ir mūsų dienomis“ (Pupšys V., J. A. Komenskis ir Lietuva. – Klaipėda, 2002. – P. 157).

Kita jo knygų svarbi idėja – švietimo vaidmuo valstybės gyvenime: Savo „Didžiojoje didaktikoje“ pateiktą mintį jis išplėtojo vėlesniame jo leidinyje „Pansofijos pirmtake“ (1639)...

„Jeigu norite turėti gražiai sutvarkytas ir klestinčias bažnyčias, valstybes ir ūkius, visų pirma sutvarkykime ir pakelkime mokyklas, kad jos taptų tikromis, gyvatingomis žmoniškumo dirbtuvėmis, bažnyčių, valstybių, ūkių atžalynais. Tik tuomet pasieksime savo tikslą, kitaip – niekada“ (J. A. Komenskis). Švietimo situaciją, o tuo pačiu ir valstybės gerovę, J. A. Komenskio nuomone, lemia „Išmintingi VALDOVAI ir jų šventas rūpestingumas, kad pavaldiniams netrūktų mokyklų, mokykloms – mokytojų, mokiniams knygų ir

GYVENIMO VIRSMAI IR KELIO VINGIAI ATVEDEŲ PAS DONELAITĮ (2)

■ Atkelta iš 1 p.

restauracijos projektinės užduoties rengimui ir vadovauti vienintelio autentiško, donelaitiniai itin reikšmingo statinio atnaujinimo darbų.

Tautos bendrauja, kai bendrauja kultūros

Tolminkiemio bažnyčią atstatinėjo statybininkai iš Kauno ir kitų Lietuvos vietų, o ši vietovė po karo pervadinta į Cistyje Prudy buvo pasienio zonoje, iki Lenkijos sienos mažiau negu 12 kilometrų. Napaliui Kitkauskui tai kėlė papildomos įtampos, kadangi represuotasis buvusioje santvarkoje, nors ir reabilituotas, buvo ir liko įtartinas. Į komandiruotę atvykę statybininkai, darbininkai sau daugiau leisdavo, po darbo ir laisvadieniais galėdavo išlenkti taurelę kitą, kai kurie net užmezgė romanus su vietos nuotakomis – rūstusis moralistas Donelaitis būtų galėjęs gerokai praturtinti savo „Metus“ iš lietuvių išdaigų XX a. lietuvininkų žemėse. Ne viskas nugrimzdo į nebūtį, išliko Napalio skrupulingai pildytame dienoraštyje, tikriausiai vartydamas ir dabar pasijuokia. O jam pačiam teko gyventi ir dirbti nuolatinio budrumo sąlygomis, jautėsi labai pažeidžiamas. Tolminkiemyje stengėsi su niekuo iš pašalinių neužmezgti bereikalingų kontaktų, nesidomėti tuo, kas neįėjo

Rusijos rašytojų sąjungos Kaliningrado srities organizacijos pirmininkas, Kaliningrado regioninio visuomeninio kultūros fondo valdybos narys, poetas, verslininkas ir mecenatas Borisas Bartfeldas

ir K. Donelaičio memorialo kūrėją. Viskas teisingai.

B. Bartfeldas labai geranoriškai šefuoja N. Kitkauską pristatant minėtą knygą ir įvairių susitikimų Kaliningrado srityje metu. Napaliui yra tekę net nakvoti svetinguose Bartfeldų namuo-

Likimas jaunų žmonių rankose. Jei jų dar yra...

Vertinti Kaliningrado srityje vykstančius pokyčius nėra paprasčiausia, lygiai kaip ir atsakyti į klausimą, kas yra šio krašto gyventojai. Esame įpratę šią sritį matyti kaip teritoriją, Rusijos karinį anklavą, keliantį nuolatinę grėsmę kaimynams ir Europai. Jei toks vertinimas ir nenutolsta nuo akivaizdžios tiesos, vis dėlto neturėtų būti vienintelis ir vienareikšmis, nes remiasi nors ir gyvenimo patirtimi, bet kartu ir mąstymo stereotipais. Jų sunku išvengti, bet laikas nestovi vietoje, net jei kai kurioms jėgoms labai norėtųsi jį sustabdyti, įtvirtinti kaip vieną kartą visiems laikams duotą ideologinę paradigmą. Keičiasi ir šio krašto žmonės, patiriantys vis daugiau sąlyčių su išoriniu pasauliu. Formuojasi nauja karta, gyvenanti kitomis vertybėmis, atviresnė išoriniam pasauliui. Ši karta save laiko kaliningradiečiais, kai kas kionigsbergiečiais, netapatina savęs su maskvėnais, lygiai kaip ir su kitų Rusijos miestų gyventojais, nes išaugo kito-

bartis ir kiek priklausys ateitis. Jeigu ši turtingos istorijos ir kultūros kraštą bus norima išlaikyti kaip milžinišką raketomis ginkluotą karinę bazę ir toliau kelsiančią pavojų kaimynams, tai vienas dalykas. Ir visai kitas, jei srities žmonės, suvokdami savo krašto savitumą ir tam tikrą gyvenimo išskirtinumą, sieks atrasti savąjį tapatumą naujos Europos dabartyje ir joje norės rasti savo vietą. To neįmanoma pasiekti neatsivėrus pasauliui, neperėmus europinio bendrabūvio vertybių, kartu išsaugant ir savąjį tapatumą. O tai ne politikos, bet kultūros veikimo erdvė.

Kiek savita šio krašto praeitis padės kurti savitą ateities modelį, o gal bus nuolatinio neisavertškumo kompleksas ir įtampų priežastis? Klausimas, į kurį būtų pravartu rasti atsakymą. Tą nuolatinį Rusijos kompleksą bandoma įveikti, nuolat ieškant istorijoje kaltųjų ir dabartyje kliuvinių, neva trukdančių normaliai šalies raiškiai, taip ir neišsugdant savikritiško žvilgsnio į praeities klaidas. Imperinę prigimtį įprasta dangstyti ideologinėmis kliūtimis, bet tai pasenę ir tik laikinai veikiančios

metodai, kai praeiti siekiama pateisinti, bet ne kritiškai suprasti ir vertinti. Rusijos istorijoje būta drąsių mąstytojų, gerceniškos, čaadajeviškos, sacharoviškos tautos sąžinės pavyzdžių. Tokio matmens asmenybių dabartinė Rusija neišugdo, arba mes jų tiesiog nežinome.

Kaliningrado srityje netoli pasienio su Lenkija yra Čaadajevų gyvenvietė, taip pavadinta 1946 m., kai masiškai pakeisti kone visi Mažosios Lietuvos vietovardžiai ir kas pasaulyje negirdėta – net upių, hidronimų nuo amžių amžinųjų gyvavę vardai. Prūsiškos kilmės Bartos žemėje Brolosto kaimas, kuris vokiečių buvo vadinamas Gut Brolost, tapo Čaadajevu. Abejotina, ar su tuo būtų sutikęs XIX a. rusų filosofas Piotras Čaadajevs, caro Nikolajaus I paskelbtas pamišėliu už savo „Filosofinius laiškus“, bet jau vėlu buvo jo klausti, o ir niekam nerūpėtų tą daryti. Užtat nevelu priminti, kaip kartą su maištingais inteligentais, tarp kurių buvo ir Visarionas Belinskis, buvo karštai diskutuojama dėl jaunų žmonių Rusijoje padėties ir likimo. Ilgai rymojęs Čaadajevs paklausė: „Nejau jūs manote, kad Rusijoje dar liko jaunų žmonių?“

Klausimas, į kurį laukiama atsakymo ligi šiol, nuo jo priklausys ir Karaliaučiaus krašto ateitis.

Keistuoliai puošia pasaulį

Donelaičiui pasisekė, kad jis gimė prieš 300 metų, kai mokykloje, vėliau Karaliaučiaus Knypuvos katedros mokykloje mokėsi lotynų ir graikų kalbų, mintinai išmoko beveik visą romėnų poeto Vergilijaus epinę poemą „Eneidą“ ir Homero „Iliadą“. Šį antikinę poezijos turtą Donelaitis nešiojo savyje, o kai baigė Karaliaučiaus universitetą ir buvo paskirtas Tolminkiemio klebonu, tai vaikščiodamas po savo sodintą sodą ir laukus, žiūrėdamas, kaip būrai dirba savo nepabaigiamus darbus, tikriausiai pats sau lotyniškai ir graikiškai kartojo šių poemų hegzametru parašytus posmus. Matyt, hegzametras geriausiai atliepė Donelaičio ir jo būrų gyvenimo ir darbų ciklą, tad ilgainiui ir pats poetas pradėjo mąstyti hegzametru, lygindamas klasikinę poeziją su savo meto gyvenimo ir kasdienių darbų ritmu. Tuo įsitikinęs Napalys, tvirtindamas, kad jei ne tas eilėraščių ir išties poemų mokymasis mintinai, tai nieko poetiško ir pats Donelaitis nebūtų sukūręs, šiandien neturėtume jo poemos „Metai“ ir pasakėčių.

Šiandienėje Lietuvos mokykloje eilėraščių mintinai mokytis nereikia, nebent kas pats norėtų, mat aklaik sekant kitų šalių mokymo sistemas literatūros ir kalbos mokoma pagal kitus principus. Ar dėl to turime daugiau poetų, tegu atsako skaitytojas, bet kad turime pakankamai eiliakalių ir grafomanų tikriausiai mažai kas ginčysis.

Napalys įsitikinęs, nes remiasi savo paties patirtimi, kad visa, ką su savimi ar savyje nešioji, gyvenime praverčia. Remdamasis vienu Janinos Degutytes eilėraščiu daro išvadą: jeigu žmogus savyje neturi poetinių metaforų bagažo, kultūros įvaizdžių lobyno, koks vienišas ir skurdus jis yra. Poezija suteikia svajonių kodą, atveria žmogaus

Tauragės Birutės Baltrušaitytės viešosios bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja Meilutė Parnaraušienė ir istorikas, enciklopedininkas dr. Algirdas Matulevičius

į jo tiesioginius darbus reikalus. Vengė suteikti pagrindo bet kokiems įtarinėjimams ar provokacijoms. Buvo šaudytas kiškis, laikėsi principo niekur nesikišti. Ir tai nebuvo bailumas, nes jautė ir žinojo, kad atstatoma Donelaičio bažnyčia verta ir didesnės aukos. Atvažiuodavo, padarydavo, kas priklauso ir atgal. Ši taktika pasiteisino, buvęs lagerio kalinys niekam neužkliuvo.

Verčiant į rusų kalbą su žmona Laimute parašytą knygą „Kristijono Donelaičio memorialas Tolminkiemyje“, Napalys buvo truputį sunerimęs, ar nepakenks knygos leidimui kai kurie jo biografijos faktai? Kaimynas nenusėjamas, gyvenantis pagal savo taisykles. Lyg ir nepakenkė. Kartą Borisas Bartfeldas paklausė Napalio, ar tikrai jis buvo represuotas? Šis papasakojo savo teistumo istoriją. Kaliningrade S. A. Snegovo bibliotekoje vasario 27 d. pristatant išverstą į rusų kalbą Laimutės ir Napalio Kitkauskų knygą „Kristijono Donelaičio memorialas Tolminkiemyje“ B. Bartfeldas Napalį pristatė kaip Stalino represijų auką

se. Kitą dieną, vasario 28-ąją, šios knygos pristatymas turėjo vykti Klaipėdoje, Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje, tad savo automobiliu B. Bartfeldas Napalį iš Karaliaučiaus vežė į Klaipėdą. Bendrauja žmonės – bendrauja tautos ir kultūros, nepaisant į visas kliūtis. Ar tik ne tada Rusijos pasieniečiai šiuos kūrėjus, savo tautų reprezentantus, išlaikė prie sienos pustrėčios valandos? Mes taip greitai priprantame prie gero, kad ne nebepastebime, primame kaip savaime suprantamą dalyką, pamirštame, kad yra kitaip gyvenančių pasaulių.

Durys, vedančios į Tolminkiemio klebonijos pastatą, kuriame K. Donelaitis parašė poemą „Metai“ ir kuriame su žmona Ana Regina gyveno iki mirties

ASMENYBĖ

Lituanistas, redaktorius, kultūros ir mokslo žinių skleidėjas iš SVĖDASŲ krašto

■ Atkelta iš 1 p.

tai kažkiek atsverė tarpukario Lietuvos dvasia išugdytų literatūros ir kalbos dėstytojų profesionalumas, nuoširdus bendravimas su studentais ir nujaučiami patriotizmo motyvai. Tokio pėdsako negalėjo nepalikti literatų Jurgio Lebedžio, Vandos Zaborskaitės, Meilės Lukšienės, kalbininkų Zigmo Zinkevičiaus, Vytauto Mažulio, Jono Kabelkos ir kt. mėgtų filologijos dėstytojų paskaitos. Virš lietuvių literatūros katedros jau tuomet pradėjo telktis tamsūs ideologinių kaltinimų debesys – kam ugdomos tik profesinės, o ne ideologinės jaunimo nuostatos.

Kita didelė atrama B. Kurkulo studijų metais – vieningas, draugiškas, nors ir įvairiavalis kursas. Pagrindinį toną čia palaikė iš kaimų susirinkę studentai nekomjaunuoliai. Po Stalino mirties pamažu išbluko „sąjunginio“ ir tai komunistinio jaunimo sąjungai nepriklausančių studentų riba. B. Kurkulis, būdamas santūrus, racionaliai mąstantis studentas, aiškiai šliejosi prie oficialiai ideologijai skeptiško kurso draugų branduolio. Kurse ne kartą buvo organizuojama parama tam ar kitam stipendijos netekusiam studentui draugui. Ypač tos pagalbos prisireikė, kai keletas bendrakursių pradėta taisyti „pasiaiškinti“ saugume po 1956 m. Vėlinių įvykių.

Ne veltui jau tapusi profesore V. Zaborskaitė savo prisiminimų knygoje itin šiltai atsiliepė apie šio kurso geriausias literatus (Emiliją Dagytę, Vytautą Vanagą, Vytautą ir Liudą Viliūnus), o Bronių Kurkulių palygino su Vaižganto „Pragiedrulių“ Taučiuku (Zaborskaitė V., Autobiografijos bandymas, sudarė V. Stonytė, – 2012m.).

Baigusiam universitetą B. Kurkuliui pirmiausia teko pakrimsti muziejininko duonos: 1957–1959 m. jis paskiriamas į Dionizo Poškos Baublių muziejų Bijotuose. Tiesa, tuo pačiu metu jis kartu dėstė vidurinėje suaugusiųjų mokykloje lietuvių ir vokiečių kalbas.

Atkūręs muziejų Bijotuose, 1959 m. jis grįžta į Vilnių, bando patekti į lietuvių literatūros aspirantūrą Vilniaus universitete. Vėliau savo atsiminimuose konstatuoja, kad aspirantūrai pasirodė „idėjiskai nesubrendęs“, mat nebuvo komjaunuolis. Vėl teko imtis muziejininkystės. Tik jau gerokai solidesnės ir atsakingesnės. Vilniaus kraštotyros muziejus paskiria jam tvarkyti apleistą Gedimino pilies bokšto vidų. B. Kurkulis pasirūpina gauti Gedimino pilies maketą, keletą senovinių patrankėlių, lietuvių ir kryžiuočių ginkluotės pavyzdžių. Į Gedimino kalno bokštą pradeda plaukti Lietuvos senovės žinių pasiilgusių lietuvių būreliai, vis gausėja čia ir iš kitur atvykusių turistų.

Tačiau Bronių Kurkulių traukė dirbti tai, kas labiau susiję su lituanisto specialybe. 1961 m. pradėjo dirbti enciklopedijų redakcijoje ir čia, jo žodžiais tariant, „pratrepsėta 30 su viršum metų.“ Pradėta nuo Geografijos skyriaus redakcijos darbuotojo, vėliau pakilta iki Vardyno skyriaus vadovo, tekę eiti atsakingojo sekretoriaus, vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojo pareigas. Jo rankos pridėtos prie visų

trijų tarybinių lietuviškųjų enciklopedijų (tritomės, dvylikatomės ir keturtomės). Tais laikais, kai nepriklausomoje Lietuvoje pradėta leisti enciklopedija, o tik emigracijoje (Bostone) išspausdinti „Lietuviškosios enciklopedijos“ 37 tomai buvo maži kam pasiekiami specialiuose fonduose, vadinamosios tarybinės enciklopedijos, kad ir perkrautos komunistinės ideologijos vis dėlto buvo parankus įvairios mokslinės ir pažintinės informacijos šaltinis. Žmonės nesunkiai atsirinkdavo, kur pelai, kur grūdai.

B. Kurkuliui pavyko suburti nemažą darbuotojų, daugiausia lituanis-

tybinių intensyviai keičiantis, atsirado naujų technologijų, naujų mokslo sričių, tad atsirado būtinybė rengti naujovišką, modernų „Tarptautinių žodžių žodyną“. B. Kurkulis tapo penkių naujojo leidinio redaktorių tarybos nariu, rašė tekstą su dvidešimt penkių naujų sudarytojų būriu. Žodyne pateikta beveik 5000 naujų tarptautinių žodžių, o iš viso čia paaishkinta per 63 000 naujų įvairių sričių terminų, sąvokų, posakių. Žodynas išėjo 2013 m. B. Kurkulis jam yra pateikęs apie 1500 žodžių aiškinimus. Ir B. Kurkulis dar spėjo juo pasidžiaugti.

Reikia paminėti ir B. Kurkulo

ir su Vida Augustinaite-Žilinskiene redaguoja du „Kupiškėnų enciklopedijos“ tomus – pirmasis išleistas 2006 m., o antrasis – 2012 m. Redaktoriams teko paplušėti prie daugiau kaip 1300 teksto puslapių.

Iš Broniaus pasakojimų žinau, kad vos tapęs oficialiu pensininku jis ėmė rausti archyvuose – ieškojo Kurkulių giminės šaknų. Prisikapstęs iki XVII a. Kurkulių. Sudarė šios giminės geneologinį medį ir jį pristatė susirinkusiems savo giminaičiams.

Dar tebedirbo „Alma litteroje“, kai kurso draugams kilo mintis sudaryti savo studijų metų ir vėlesnio gyvenimo

galime] likti abejingi savojo krašto, jo žmonių likimui.“

B. Kurkulis šioje knygelėje atskleidžia plačią anų laikų (1977–2012 m.) Punkiškių ir Svėdasų mokyklų kroniką, išryškinančią ir ten dirbusių mokytojų ir jų auklėtinių svarbiausius gyvenimo posūkius. Knygelės vertę keleriopai pakelia apie 30 to meto nuotraukų, daugiausia jam žinusių klasės draugų susitikimus. O prie 2012 m. klasėje susėdusių draugų nuotraukos pridėta dar tą pačią dieną daryta nuotrauka su ypatingu Broniaus užrašu: „Pasisėdėjimas Svėdasų kavinėje 2012 06 16. Matyt, jau paskutinis...“

Po 60 metų nuo mokyklos baigimo susitiko jau tik šeši buvę abiturientai ir mokytojas Jonas Beleckas (dešinėje), Bronius Kurkulis – antras iš dešinės (2012 06 16)

Punkiškių pradžios mokykla, kurioje Bronius Kurkulis pradėjo savąjį mokslo kelią

Nuotraukos iš knygos „Iš kur ištrepsėta ir kur nutrepsėta.“

tų, pulkelį, turėjusių redaguoti įvairių specialybių autorių rašomus tekstus.

Jam pačiam, šioje vyriausioje enciklopedijų redakcijoje, galiausiai atiteko atsakingojo sekretoriaus pareigos, tad natūralu, kad pirmiausiai ant jo pečių gulė sunki ne tik enciklopedijų rengimo, bet ir jų leidybos organizavimo našta. Vėliau B. Kurkulis rašė, kad dėl daugumos tų per jo rankasėjusių enciklopedijų „informacinės vertės, atsižvelgiant į to meto sąlygas, o ypač dėl jų kalbinės vertės dar ir šiandien nėra ko labai gėdintis“ (Žr. „Iš kur ištrepsėta ir kur nutrepsėta...“, 2013 m.). Už darbą enciklopedijose B. Kurkulis 1986m. kartu su kitais apdovanotas anų laikų valstybine premija.

Atsikūrusioje nepriklausomoje Lietuvoje B. Kurkulis įsitraukė į privačios leidybos „Alma littera“ veiklą. Ten užsikrovė sunkią redaktoriaus koordinuotojo našta. Jam teko rūpintis, ką ir kaip leisti, kai niekas nenurodinėja ir nekontroliuoja. Leidykla stengėsi išlaikyti solidų savo prestižą, o kartu ir pelningai dirbti. Koordinatorius ne kartą teko važiuoti į gausias Leipcigo mugės, stebėti užsienio kalbomis leidžiamas knygas, bendrauti su įvairiais autoriais ir vadovauti leidykloje vėl suburtų pajėgių redaktorių darbiui. „Alma litteroje“ B. Kurkulis sėkmingai dirbo 17 metų (1992–2008 m.).

„Alma littera“ išleido nemažą rietuvę specialių verstinųjų žodynų (antikos, edukologijos, filosofijos, idėjų, mitologijos ir kt.). Jie atremti į stambius dvikalbių žodynų tomus. Visa tai teko prižiūrėti, o ne kartą ir pačiam pridėti savo plaštaką B. Kurkuliui.

Plačiausiai žinomas stambus B. Kurkulo su dvylika kitų bendradarbių sudarytas „Tarptautinių žodžių žodynas“, išleistas tris kartus (2001, 2003, 2005 metais).

drauge su A. Kinderiu 2000 m. sudarytą „Pasaulio geografijos atlaso“ lietuviškąją versiją.

Pasitraukęs iš „Alma litteros“ leidyklos, B. Kurkulis nesutinka tuščiai leisti užsitarnauto poilsio metų. Jis įsitraukia į vieną stambų darbo barą – „Pasaulio vietovardžiai“ ir atsiduria to tęstinio leidinio Ritos Trakymienės vadovaujamoje sudarytojų redaktorių grupėje, kurioje dirba kaip patyręs konsultantas. Pirmasis šio pasaulio vietovardžių serijos tomas „Europa“ pasirodė 2006 m. Po to buvo parengti vietovardžiai „Amerika“ (2008 m.), „Afrika. Antarktika. Australija. Okeanija“ (2010 m.), „Azija“ (2012 m.) – pirmoji dalis. Nors ligų spaudžiamas, B. Kurkulis buvo aktyvus įvairių kraštų vietovardžių painingų rašybos reikalų svarstymų dalyvis. Pasaulio vietovardžių sąvade matome drąsų žingsnį tikrinių skolinių lietuviškame tekste link – pirmiausia čia pateikiamas lietuviškasis skolinis pavaldas ir tik po jo vadinamoji autentiška jo forma.

Perkopęs 70-ąjį gyvenimo laiptelį ne vienas susimąstome, kiek esąs skolingas tam kraštui, kuriame augai, mokeisi, rinkaisi savo gyvenimo tikslus ir kelius, kiek išminties, patarimų, sąžiningo darbo pavyzdžių patyre iš savo artimųjų, mokytojų, bendražygių. Imi jausti sąžinės graužimą, jei juos primiršai ar net nebandei koku nors būdu parodyti dėkingumą, bent geru žodžiu juos paminėti. B. Kurkuliui seniai visa tai parūpo.

Kilęs iš Kupiškio rajono pakraščio, išgirdęs apie to krašto entuziastų sumanytą leisti didžiulę „Kupiškėnų enciklopediją“, B. Kurkulis, nepaisydamas garbaus amžiaus, imasi talkinti nemažam būriui šio leidinio rengėjų. Jis neatsisako rašyti atskirų straipsnių

prisiminimų ir įžvalgų apie lituanistikos ateitį rinkinį. Buvo suburta kelių bendrakursių entuziastų grupelė, parengta anketėlė ir 2000-aisiais metais Bronius savo leidykloje išspausdino apie 25 egzempliorių knygelę, pavadintą „Lituanistikos baruose ir pabarėse“. B. Kurkulis šioje knygelėje bemaž per 3 puslapius aptaria studijas universitete ir darbus, kurių teko imtis baigus mokslus.

Beje, minėtą bendražygių knygelę ypač gražiai papildė studijų „pabarėse“ Emilijos Dagytės, Vytauto ir Liudos Vilūnų šmaikštūs prisiminimai apie 1956 m. Vėlinių įvykius ir kt. Daugiausia tekstų sukūrė E. Dagytė pateikė ir statistikos apie studijų metus, kurso vienijimąsi ir apibendrinimą, kur išsiskleidė bendražygiai baigę universitetą. Deja, jau tada dešimt jų buvo palikę šį pasaulį.

Paskutinė B. Kurkulo sudaryta ir išleista knygelė skirta 1952 m. Svėdasų vidurinę mokyklą baigusiu bendraklasėms atsiminimams. Rengiantis paminėti jų 60 metų nuo mokyklos baigimo, apie savo gyvenimo takus ir darbus parašė tik 12 bendraklasė. O į tų 2012 m. birželio mėnesį įvykusį susitikimą galėjo atvykti iš jų tik 6. Su jais sėdėjo ir nuolatinis susitikimų dalyvis buvęs jų mokytojas Jonas Beleckas.

Plačiausi atsiminimai knygelėje išdėstyti paties B. Kurkulo. Čia vaizdingai, su daugybe smulkmenų pasakota Broniaus vaikystė, pirmieji mokinio žingsniai Punkiškių pradžios mokykloje, aštuoneri metai Svėdasuose. Aptartas slogus anų laikų okupacijų („išlaisvinimų“) laikas, vokiečių ir rusų karas, o ypač baisiais vaizdais vaikų atmintyje įstrigęs partizaninis karas, kai tekdavo miestelio turgaus aikštėje matyti išniekintus nužudytų partizanų kūnus. Bet visa tai skatino, kad „mes neturime užmiršti, kas esame ir [ne-

Šios knygelės pavadinimas irgi su daugtaškiu: „Iš kur ištrepsėta ir kur nutrepsėta...“ Jos tiražas turbūt mažutis, vos kelios dešimtys, nes skiriama tik Svėdasų progimnazijos 1952 m. laidos abiturientams. Atsitiktinai Bronių aplankęs namuose 2013 m. liepos mėnesį, gavau dovanų šį retą leidinį. Jis daug kur pagelbėjo šio rašinio autoriui.

Reikia šį tą pridurti ir apie B. Kurkulių kaip asmenybę – apie jo charakterį, pomėgius, gyvenimo būdą.

Bronius buvo racionalaus mąstymo, nemėgo jis tuščių kalbų, nesisvaisvydavo emocijomis. Regis, bičiuliautis leisdavosi ne su kiekvienu pakeliui pasitaikiusiu. Tačiau neatrodė nė koks užsidarėlis. Pasirinkęs keletą draugų su jais mielu noru bendraudavo, neretai švystelėdamas ir gaubžaus sąmojo. Kita vertus, Bronius sugebėjo dirbti įvairius kolektyvinius darbus su gana nevienodais žmonėmis. Vadinas, jam netrūko nei diplomatijos, nei tolerancijos net jam gana svetimiems požiūriams. Visada domėjosi tuo, kas vyksta Lietuvoje, ką mūsų tauta išgyvenusi praityje, kokia jos dabartinė kultūrinė būklė. Labai atsidėjęs sekė literatūros ir lietuvių kalbos posūkius.

Itin greitai Bronius perprato naujausias technologijas, jį traukė kompiuteris, interneto atveriamos galimybės, elektroninis paštas. Į šitą pusę jis stengėsi pakreipti ir koją su technika sunkiai bendraujantį jam pažįstamą senjorą. Net lankydamasis ligininėse, jis pasiimdavo įsigytą specialią knygų skaityklę.

Dar vienas Broniaus pomėgis – sveiko gyvenimo būdas. Nerūkė, nesisvaigino alkoholiu, nors iš griežto

PEDAGOGIKOS ISTORIKAS, TAUTINĖS MOKYKLOS KŪRĖJAS (2)

Giedrė BULOTAITĖ

Pabaiga, pradžia Nr. 7.

Petrpilyje (1916) ir Voroneže (1917–1918) Lietuvos karo pabėgėlių kursuose ir evakuotoje M. Yčo mergaičių gimnazijoje Jonas Murka dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. Tuo pat metu mokėsi Mokytojų institute ir ten pat skaitė paskaitas kartu su to meto inteligentais J. Jablonskiu, K. Būga, S. Kymantaitė-Čiurlioniene, J. Tumu-Vaižgantu, K. Sklėriumi, P. Mašiotu ir kt., daug dirbo savarankiškai – tobulino užsienio kalbų žinias. 1917 m. Voroneže kan. J. Tumas-Vaižgantas ir kun. Jasienskis sutuokė J. Murką (27 m.) su buvusią mokinę Elena Gedaminskaitę (22 m.)*. Ponai Konstancija ir Jonas Jablonskiai buvo svotai, o Povilas Karazija ir Konstantinas Jablonskis (sūnus) – liudytojai.

J. Murka buvo veržlus, kupinas idėjų ir mokėjo suburti šviesuolius bendram darbui. 1918 m. grįžęs į Šiaulius jis organizavo pedagoginę veiklą, įsteigė paruošiamuosius kursus, kurie vėliau išaugo į suaugusiųjų gimnaziją. J. Murkos iniciatyva kartu su iš Voronežo grįžusiais pedagogais 1918 m. balandžio 18 d. buvo įsteigta pirmoji po karo visuomeninė gimnazija „Jėgos“ draugijos vardu. Gimnazijos direktoriumi tapo A. Klupšas. J. Murka gimnazijoje (1918–1921) ir suaugusiųjų kursuose dėstė lietuvių kalbą, nors iki pat 1919 m. rugsėjo dirbo dar ir mokyklų inspektoriumi. Tais pat metais jis pradeda vadovauti pedagogų grupei, kurios pagrindu 1919 m. sausio 20 d. buvo įkurtas „Pedagogų ir Specialistų“ būrelis. E. Gedaminskaitė-Murkienė (1895–1965), aktyviai dalyvavusi visuose to laiko įvykiuose, prisimena: „Apie J. Murką buvo susibūrę dar tuo laiku negausios jėgos, kaip antai, S. Brašiškis, O. Bugailiškiene, J. Fledžinskas, J. Kriščiūnas, V. Kurkauskas, A. Mickeliūnas, J. Orlauskas, J. Trečiokas ir A. Žalys, oficialiai įregistruojant būrelį J. Murkos, S. Pašakarnio, J. Naujalio, J. Morkelio ir M. Vasiliausko vardais (tai pavardės iš autentiško, pirminio sąrašo, kitojų pavardžių nėra – G. B.). Pasitelkęs

* Elena Gedaminskaitė-Murkienė 1916–1917 m. Gardine studijavo akušeriją, vėliau tapo ištikimiausia J. Murkos padėjėja: pedagogė, vertėja, puikia redaktore. J. Murkos vadovėliuose yra E. Murkienės verstų tekstų, pasirašytų A. M. inicialais. Inicialą A pavartojo norėdama pagerbti tragiško likimo jaunesnės sesers Agotos atminimą. Daugelis yra skaitę Elenos Gedaminskaitės-Murkienės puikiai išverstas knygas K. Evaldo „Gamtos pasakas“ (1923) ir K. Paustovskio „Aukso rožė“ (1958). – G. B. pastaba.

bendraminčius jis atsakingai sprendė, kokie tarnautojai ir specialistai bus reikalingi jaunai valstybei, kad ji galėtų darniai funkcionuoti. Būrelio veikla prasidėjo įsteigiant geležinkelinių dviejų mėnesių kursus ir parengiant programą matininkų, paštininkų-telegrafininkų-telefonistų, sąsąskaitybos bei kooperacijos keturių mėnesių kursams, be to, sodininkystės-daržininkystės-bitininkavimo kursams, net žemės ūkio mokyklai, iš kurių pirmieji keturių mėnesių kursai (t. y. matininkų, paštininkų, telegraf., sąsąskait., kooperat.) jau veikė 1919 m. pirmąjį pusmetį. <...> „Pedagogų ir Specialistų“ būrelis turėjo aparatą – įstaigą su raštine, kursų vedėju, o būrelio pirmininku paskiriamas J. Murka. Klausytojai iš provincijos buvo apgyvendinami bendrabutyje. 1920 m. būrelis paruošė 60 paštininkų, 30 sąsąskaitininkų ir 20 mokytojų. Tuo pačiu laikotarpiu J. Murka suorganizo kursus karininkams, kuriuose taip pat dėstė lietuvių kalbą, įkūrė švietėjišką žurnalą „Mokykla ir gyvenimas“, kurį redagavo kartu su S. Brašiškiu.

J. Murka buvo karštas patriotas, labai tvirtos valios ir neišpasakytą darbštumo žmogus. Nepaisydamas silpnos sveikatos, iš visų jėgų dirbo tiek žiemą, tiek vasarą įvairiuose mokytojų kursuose – Palangoje, Kėdainiuose, Šiauliuose, vakarinėje mokykloje ir Mokytojų seminarijoje. Švietimo ministerija skirdavo jį į įvairias egzaminų komisijas net Kaune. Sutikdamas daug kilnių ir Lietuvai pasižventusių žmonių, jis nuosirdžiai siejojas, kad tautos istorijai ir kultūrai reikšmingi dokumentai ir daiktai nesulaukia tinkamo prieglobsčio, todėl iniciavo kurti muziejų. Dažniausiai būsimi steigėjai rinkdavosi E. ir J. Murkų namuose. Po ilgų, bet vaisingų diskusijų J. Murka aktyviai padėjo kraštiečiui ir bičiuliui Peliksui Bugailiškiui (Šiaulių apskritys valdybai pritarus) įkurti „Aušros“ muziejų (1923 03 11). Tuo pačiu laiku vakarais ir naktimis jis su užsidegimu rengė vadovėlius. Toks gyvenimo tempas visiškai pakirto sveikatą ir 1931 m. birželio 16 d. Tarnautojų Sveikatos tikrinimo komisija nustatė: „...Diagnozė – plaučių tbc aktiva forma... Darbingumas nustotas 100 procentų.“

„<...>Nuostabą kelia ne tik šio sunkiai sergančio žmogaus dvasios jėga, produktyvumas rengiant mokyimo programas, vadovėlius, vaizdines priemones, metodinius ir pedagoginius leidinius, bet ir jo intelekto galia įžvelgti galutinius švietimo pamatus. Jis – puikus mokytojas, dėstytojas, metodininkas, vaizdžių tekstu autorius. Tekstuose išryškėja Jono Murkos pedagogikos mokslininko, švietimo filosofo talentas. Remdamasis istorine ir teorine mokyklų ir ugdymo mokslo patirtimi, jis pagrįstai kalba švieti-

Jonas Murka

mo esmės, savybių, ugdymo turinio pamatų ir formų, mokytojų asmenybės sklaidos, švietimo organizavimo klausimais. Čia girdime jį prabylantį literatūros ir poezijos kritikos balsu, poligloto ugdymo žinovo lūpomis, švietimo vadybininko rimtumu. <...> Sovietinės okupacijos metais Jonas Murka ilgą laiką buvo išbrauktas iš minėtinų asmenų sąrašo, – rašė knygos apie J. Murką pratarėjas (1989) prof. Leonas Jovaiša.

„...J. Murka per neilgą savo gyvenimą suspėjo aprūpinti elementariais ir skaitymo knygomis visus tuometinius Lietuvos klumpėtus pradinukus. <...> Nebereikia įrodinėti šiandien, kad J. Murka – tai versmė, iš kurios semiamės jėgų išsilaukiyti ir apsiginti nuo imperinės kalbos invazijos. Neilgas J. Murkos gyvenimas dar ilgai bus priekaištas mūsų kartai, praradusiai save“, – rašė prof. Juozas Kašys 1989 metais (Šiaulių naujienos, 1989 m. spalio 24 d.).

Paminėsiu vieną J. Murkos charakterio bruožą, itin išblėsusį per pastaruosius 70 metų – apie tiesos sakymą. Be įžeidinėjimų, bet ir be gailesčio net artimiausiam bičiuliui, jeigu būdavo trypiama pedagogika, paniekinama kultūra ar prasilenkiama su idėjinėmis nuostatomis, jis išsakydavo karčiausią tiesą į akis...

Okupantams keičiantis, dalis artimų bendražygių neišlaikė įtampos, pasidavė ir išsižadėjo laisvos Lietuvos idealų... Visą likusį neilgą savo gyvenimą J. Murka tiesiai pasisakė prieš bet kokią okupaciją, ir sovietų taip pat. Jis niekada nekolaboravo nė su viena valdžia. Nors ir prikaustytas prie patalo, buvo laisvas savo dvasia ir pozicijos išsakyme. Dukra Gražvyda prisimena: „...Mėgo svajoti apie laisvos Lietuvos ateitį, jos valdymo sistemą, tvarkymą,

net neleisdavo galvoti, kad liksime vienų ar kitų pavergti.“

J. Murka sirgo ilgai, gyveno trumpai, o gyvieji dažnai sureikšmina esamus ar tariamus savo nuopelnus, patys jais įtiki ir pasisavina svetimas mintis ar net autorystę. Toks likimas dažnai ištinka mokslininkus ir menininkus – jų darbai nutylimi, vardai pamirštami...

Mokslininko pedagoginis palikimas tikrai didelis, tačiau sovietinės okupacijos laikais buvo pasiekiamas tik pavieniams liuanistams, pedagogikos specialistams, kurie ne visuomet po jo citatomis ar pasinaudoję J. Murkos sukaupta medžiaga parašydavo autoriaus pavardę ir atskleidavo tikrąjį žinių šaltinį. Dažniausiai rašantieji, išvardiję atskiras anų laikų pavardes, toliau parašydavo – ir kt. Gyvieji likdavo sąrašo, o mirę pavirsdavo į „ir kt.“ J. Murka pasakytų: „...Jau nieko nepadarysi: kas menkesnis, tas labiau save vertina...“

Švenčiant šimtąsias gimimo metines (1989), tik keletas šiuolaikinių pedagogikos mokslininkų – dr. T. Bukauskienė, profesoriai J. Kašys, M. Karčiauskienė, L. Jovaiša (atleiskite, jei dar kurio nežinodama nepaminėjau – G. B.) nuosirdžiai ir tinkamai pristatė J. Murką spaudoje. Ačiū jiems už tai. Prieš dvidešimt penkerius metus J. Kašys rašė: „...J. Murkos pedagoginis palikimas – neįkainojama tautinė vertybė“, o T. Bukauskienė labai diplomatiškai ir švelniai įvardino situaciją: „...J. Murkos pedagoginis palikimas gana gausus ir dar mažai tyrinėtas“. Po J. Murkos mirties pasikeitė trys ar keturios pedagogų kartos, todėl nenuostabu, kad vis „pamirštant“ paminėti mokslininko pavardę, šiandien beveik niekas nieko apie jį nežino, nors prirašyta ir išleista daugybė vadovėlių ir net keletas solidžių leidinių – „Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje“ (1970), „Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje“ (1983), „Demokratinė ugdymo mintis XVIII a. antroje pusėje“ (1985) ir kt.

Sovietinės okupacijos metais rašantieji diplominius ar mokslinius darbus, prabėgom ar rimtai įsigilinę į J. Murkos pedagoginį palikimą, privalėjo cituoti SSKP suvažiavimų, SSKP programos mintis ir iškelti buržuazinės Lietuvos autoriaus trūkumus (žinoma, jei išvis išdrįsdavo paminėti jo pavardę – G. B.). Tokie sovietiniai mokslininkai kritikavo J. Murką už pozityvistinės darbo mokyklos propagavimą, neįsigilindami, kad autorius kalba apie pirmąją grandį – pradinę šešiametę mokyklą, privalomą, kad susiformuotų vaiko igūdžiai. Nemanau, kad kur nors savo raštuose pedagogas teigia, kad gimnazijos moksleiviams nereikia sisteminių žinių... Tokiems „kritikams“ primenu: **J. Murka yra pirmasis Lietuvoje sisteminis mo-**

kyklos kūrėjas. Įdomu, kad tuo metu SSRS tokios programos dar ilgai neturėjo, o vadovėlis pradedantiems dirbti mokytojams, mokytojų kursams ir tėvams „Metodikos etudai“ (1919) yra ir liks atskaitos taškas visiems dėstyto metodikos darbams.

Mūsų dienomis jau nauji studentai ar pedagogikos teoretikai dažniausiai patys ne įsigilina, ne studijuoja, o nusirašo kažin kieno kito buvusią „kritiką“, nesumąstydami, kad kiekvienas melas, kelis kartus paskelbtas viešojoje spaudoje, skaitytojų priimamas kaip tiesa...

Norėčiau pacituoti, ką iš tikro prieš 88-erius metus (1926–1936) kalbėjo pedagogas. „...Nepriklausomybės kovų metu ir bekuriant naujai valstybės valdymo sistemą, vadovavo aukštesniojo proto žmogus, <...> nes į atsakingą vietą pakliuvęs silpnas žmogus tučiuotau padarydavo katastrofų arba, geriausiu atveju, komplikacijų... Nepriklausomybę stabilizavus, kai atėjo ramaus kultūrinio darbo periodas, žemesnysis aktyvus protas darbe pareikalavo lygių teisių su aukštesniu protu <...>. Žemesnysis aktyvus protas, įgijęs svorio gyvenime ir partijoje, paėmė į nelaisvę aukštesnio proto kolektyvistą ir ėmė daryti iš jo vardo priedangą visokiems savo darbams, dažnai net nusikalstamiems arba šarlataniniams.

<...>Pažinti žemesnio proto aktyvistą yra sunkus ir painus dalykas, nes toks žmogus dažnai meniškai vaidina čia paprastą eilinį darbo žmogų, kurio žemesniu protu mes nevadiname ir nedrįstame vadinti, čia aukštesnio gabumo kūrybininką, čia dėl teisybės kenčiančią auką, čia tiesos ieškotoją šioje žemėje ir t. t. Be to, žemesnio proto aktyvistas, kovoje pritrūkęs teisėtų ir padorių ginklų, griebiasi niekšybės priemonių, nes garbės ir vardo jis neturi, todėl neturi ko nustoti prakišęs. <...> Nepriklausomybės kovų metu mūsų žemesnysis žmogus, kaip jau kalbėjome, laikėsi nuosaliai prisigūžęs, tačiau, nepriklausomybę stabilizavus, ėmė smelktis į geresnias vietas, apsimesdamas patriotu ir partijos veikėju.“

1938 m. „...Kai sukčius kalba apie teisingumą, išdavikas – apie ištikimybę, tingins – apie – darbą, bailys – apie drąsą ir t. t., mums geriausiu atveju susidaro frazieriaus išpūdis, nors ir patikėtume, kad kalbantysis tą valandą laikinai galvoja ir jaučia tą pat, ką ir kalba. <...> Nepamirškime pagaliau, kad, prėjusi per rusų mokyklą ir visuomenę, mūsų tų laikų inteligentija negalėjo neužsikrėsti rusų papročiais ir galvojimu. Vieniems svetima įtaka smigo giliau, kitiems ne taip giliai, bet ji žymi buvo visiems“ (Vairas. 1938. Nr. 9, p. 551–560).

■ Atkelta iš 4 p.

abstinento kartais lengvai pasišaiptydavo. Su vienu bičiuliu Bronius dviračiais apkeliaavo pusę Lietuvos. Po Vilniaus apylinkės daug kulniavo ir pėsčiomis. Prieš daugiau kaip porą metų pasiekė žinia, kad Bronius ėmė spausti sunki liga. Su ja Bronius narsiai kovojo. Vazinėjo pas medikus, keliskart gulėjo ligoninėje. Tačiau aimanuoti, skūstis ligomis Bronius nemėgo, tik užsimindavo apie jas puse lūpų...

Praėjusių metų rugsėjo pabaigoje susitarėme su Broniumi susitikti Antakalnio pabaigoje įsikūrusioje raundonojoje poliklinikoje. Jis ten turėjęs ateiti kažkokių tyrimų duomenų, juos parodyti savo šeimos gydytojai. Visų pacientų pas ją norėta patekti. Nors priėmimo valandoms pasibaigus, gydytoja Bronių priėmė. Iš jos mano bičiulis išėjo paramintas, šviesesnio veido, nors savo būsenos rimtumo nepamiršęs. Susėdęs poliklinikos kavinėje ir belaukdamas troleibuso, itin nuosirdžiai išsikalbėjome.

Bronius ėmė pasakoti apie pastarųjų metų didžiuosius darbus, pabrėždamas, kiek kur jo prisidėta. Linkusiam fantazuoti jo pašnekovui dingtelėjo mintis – Broniui neįprasta lyg ir skaičiuoti savo nuopelnus... Tai būta paskutinio mūsų susitikimo.

Keletą kartų dar teko Bronių šnekinti telefonu, bet jam sunku buvę kalbėti. Paskambinęs spalio 14 d. vakare, išgirdau, kad jis prastai jaučiavosi. Man pritrūko tinkamų žodžių pokalbiui užbaigti...

Bronius Kurkulis mirė 2013 m. spalio 25 dieną.

Buvęs mokslo draugai, įvairių metų bendradarbiai ar bent pažinėjusieji jį susirinko atsisveikinti su Broniaus Kurkulo urna. Nors daug kas buvo girdėję apie Bronių užgriuvusią ligą, tačiau visus stipriai prislėgė taip netikėtai tekus nulenkti galvas prieš jo netektį.

Lietuva neteko dar vieno tvirtu liuanisto, enciklopedininko, mokslinės informacijos skleidėjo, redaktoriaus, knygų leidėjo ir sudarinėtojo, o arčiau

jį pažinę mokslo draugai, bendradarbiai – mielo bičiulio... Iki B. Kurkulo 80-mečio jubiliejaus pritrūko apie pusės metų.

Guodžia tik mintis, kad likę Broniaus Kurkulo rengti, sudaryti, redaguoti, išleisti darbai pamiršti nebus. Tikėkimės, kad naujausias „Tarptautinių žodžių žodynas“, kelios „Pasaulio vietovardžių“ knygos, pora „Kuršėnų enciklopedijos“ tomų dar kam nors rūpės bent vieną kitą dešimtmetį.

GYVENIMO VIRSMAI IR KELIO VINGIAI ATVEDEŲ PAS DONELAITĮ (2)

■ Atkelta iš 3 p.

sielą, daro ją turtingesnę, gal truputį ir donkichotišką. Man ši Napalio lūpomis perteikta J. Degutytės mintis atrodo labai teisinga ir patraukli. Gausūs mūsų dienomis matomi geri ir visuomeniškai naudingi darbai nesunkiai įtikina, kad dažniausiai jie padaryti ne iš tarnybinės pareigos, prievolės, bet dažniausiai iš žmogų užvaldžiusios idėjos, išsiveržiančios darbais, kitam gal atrodančiais keistai, bet tie žmonės tuo ir skiriasi iš aplinkos. Keistuoliai puošia ir turtina pasaulį.

Lageryje Napalys radęs šiek tiek laisvo laiko jį užpildydavo skaitymu, poezija, nes gimnazijoje išmoko pamilti ir vertinti knygą. Laimei, jį supo ne vien sargybiniai ir raitinos vergai, tegu ir su žvaigždutėmis antpečiuose, supo ir aukštos dvasinės prabos Lietuvos inteligentai, kurių vienintelė kaltė, kad jie buvo savo valstybės ir Tėvynės patriotai, tokie išliko ir lageryje. Grįžęs į laisvę, baigęs mokslus, Napalys visą sielą atidavė architektūros paminklų restauravimui ir visai kito pobūdžio literatūrai, skirtai architektūrai ir kultūros paveldui, tad poezijai nelikdavo laiko. Napalio balse galiu išskirti vieną kitą apgailestavimo gaidelę, bet argi jo restauruoti ar atstatyti paminklai mažiau verti už sukurtą puikiausią poemą? Justinas Marcinkevičius sukūrė savo poetinę Katedrą (ir ne vieną), pasinaudojęs lietuvių kalbos galiomis, o Napalys Vilniaus katedros mūrus tyrinėjo ir tvirtino išdegtomis molio plytomis, bet ir viena, ir kita Katedra stovės amžiais, tiek, kiek bus brangios ainiams. Kiekvienas savaip tiesė kultūros tiltą į ateitį.

Apie lietuviškumo ateitį Karaliaučiaus krašte

Geopolitiniai išmąstymai yra protinės veiklos rezultatas, o konkrečių žmonių likimai pirmiausia sužadina emocijas, veikia jausmus. Gal tai ir yra tie In ir Jang (yin yang), kuriems Rytų metafizika ir filosofija teikia priešingų ir vienas kitą papildančių pradų prasmę, kurių sąveika ir sudaro visa, kas gyva, juda ir keičiasi. Būtinis dermės kultūrai, taip pat ir gyvybei egzistuoti sąlyga, nes vienas pradai yra kito dalis ir atvirkščiai. Nuo visumos dabar perėjime prie konkretybės.

Sigito Šamborskio iniciatyvos ir darbai lietuviškosios kultūros krašte galėtų papuošti bet kurio žmogaus biografiją. Iš kur tiek energijos duota vienam žmogui, reikalingos ne tik sau pačiam, bet ir kitiems patraukti, uždegti? 1987 m. baigęs Vilkauskio vidurinę mokyklą įstojo ne į kurią nors Vilniaus ar Kauno aukštąją mokyklą, bet į Sovetsko (Tilžės) kinematografijos technikumą. Netrukus savyje pajuto visuomenininko gyslelę, įsitraukė į Karaliaučiaus krašto lietuvių veiklą. Nuo 1988 m. pradėjo Karaliaučiaus krašte su bendraminčiais rengti lietuviškas vakarones, tų pačių metų rudenį su kitais Sovetsko kinematografijos technikum studentais įsteigė Lietuvos Persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupę, dalyvavo Lietuvos Sąjūdžio pirmajame suvažiavime Vilniuje. Rinko parašus dėl leidimo steigti Vydūno lietuvių kultūros centrą Tilžėje, 1989 m. surengė įspūdingą Vydūno šventę. Jos metu prie namo, kuriame yra gyvenęs

Vydūnas, buvo atidengtas jo bareljefas.

Šiandien gali atrodyti tarsi ištrauka iš fantastinio kino filmo, bet jau nuo 1989 m. rudens Karaliaučiaus krašto lietuviai pradėjo steigti prie rusiškų bendrojo lavinimo mokyklų lietuvių kalbos būrelius, nuo to meto kasmet rengė vaikų ir jaunimo stovyklas, į draugijas būrė vietas lietuviams. Išleido ir pirmuosius atsišaukimus, vadintinus gal ir laikraščiais – „Lietuviškas prielaidas“, „Naujas varpas“, pavymui ir mokytojos Vandos Vasiliauskienės redaguota „Naujoji aušra“.

Sigitas Šamborskis, tada dvidešimties metų jaunuolis, tapo pirmosios pokario lietuvių organizacijos – Sovetsko (Tilžės) Vydūno lietuvių kultūros draugijos pirmininku, įkūrė Nemano (Ragainės) lietuvių draugiją, padėjo suburti ir įteisinti Nesterovo (Stalupėnų), Gusevo (Gumbinės), Krasnoznamenso (Lazdynų), Gvardeisko (Tapiavos), Slavsko (Gastų) lietuvių draugijas, krašto lietuvių jaunimo sąjungą, sporto klubą „Pilkalnis“ ir krašto tremtinių bei politinių kalinių sąjungą, buvo pirmasis ir paskutinis (iki prievartinio išregistravimo 2004 m. Rusijos spec. tarnybų teikimu) Kaliningrado (Karaliaučiaus) srities lietuvių bendruomenės pirmininkas, lietuvių mokyklėlių ir ansamblių veiklos talkininkas.

Lietuvių tautos dvasinio pakilimo metas, kurį įprasmino Lietuvos sąjūdis, paliko ryškių pėdsakų ir kaimyniniame Karaliaučiaus krašte, ir visų pirma tokių jaunų žmonių kaip Sigitas dėka. Jų buvo daug, ir būtų puiku, jei kam kiltų mintis žinias apie tų žmonių veiklą surinkti, pagerbti jų darbus, tą nepasikartojantį metą ir lietuvių tautos kelią įprasminančioje knygoje. Tokio paminklo bent knygos pavidalu tie žmonės nusipelnė. Jų siekis buvo humaniškas ir visai nesavanaudiškas – šviesti ir šviestis, šlietis prie tautos kamieno, prie tėvų ir senelių kalbos

Kristijono Donelaičio memorialinio muziejaus atstatytoje Tolminkiemio bažnyčioje interjero fragmentas ir dailininko Eriko Varno 1964 m. sukurtas K. Donelaičio portretas

telkti tuos, kuriems tas lietuvininkų ir lietuvių paveldas buvo brangus, kaip ir spėjusius nutausti, gyvenusius mišriose šeimose. Jiems teko aiškinti abėcėlines tiesas, bet ta švietėjiška veikla buvo būtina kaip ir kiekviena kilni misija skirta

skleisti šviesą. Tuo šios pastangos skyrėsi nuo veiklos senųjų laikų tikėjimo ar kitokio plauko fanatikų, paminančių žmogų idėjos vardan.

Ar tas S.Šamborskio akmens ridinimas į kalną neprimena Sizifo

arba artelės „Veltui darbas“ pastangų (prisimenant nemariajamame I. Ilfo ir J. Petrovo romane „Aukso veršis“ minimą artelę „Напрасный труд“)? Štai keli skaičiai pasitelkti iš S. Šamborskio pranešimo, skaityto Kaune. 1960 m. Karaliaučiaus krašte gyveno 60 tūkst. lietuvių, 1989 m. – 19,6 tūkst., o 2002 m. suskaičiuota jau vos 14 tūkst. lietuvių. Per 40 metų srityje lietuvių „ištirpo“ puspenkto karto. Ko gero, tik Mažosios Lietuvos žinovas A. Matulevičius galėtų pasakyti, kada dar istorijoje būta tokio kataklizmo. Ir tai vyko jau gyvuojant atsikūrusiai Lietuvos valstybei. Vadinas, sąlygos lietuvių skleistis Karaliaučiaus krašte nėra bent jau patenkinamos.

Kokios minėto tirpimo priežastys? Mišriose šeimose vyksta sparti asimiliacija, kuriai atsispirti galėtų padėti tik lietuviškos mokyklos, bet nė vienos Kaliningrado srityje įsteigti taip ir nepavyko, nors pastangų būta. Tiesa, krašte yra galimybė mokyti lietuvių kalbos, tuo naudojasi apie tūkstantis vaikų, bent jau tokį skaičių byloja kasmet Sigito iš rėmėjų parūpinamų kalėdinių dovanėlių kiekis vaikams. Kiek ši statistika patikima šiuo atveju nesiginčinsime. Malonu, kad Karaliaučiaus krašte Lietuvos dainų ir šokių šventėje garsino vaikų ansambliai „Nadrūvėlė“, „Gintarėlis“, „Šešupė“, „Beržynėlis“, „Liepona“, „Malūnėlis“, juos tikriausiai Vilniuje išvysime ir 2014 m. vasarą.

Nesant krašte lietuviškų mokyklų arčiau sienos su Lietuva gyvenančių lietuvių šeimų vaikai lankė Kybartų K. Donelaičio, Panemunės ir Pagėgių mokyklas. Tenka pritarti Sigito minčiai, kad su šiais, buvusiais, lietuviškų mokyklų mokiniais galima sieti pradžios lietuviškumo ateitį. Klausimas kur – Karaliaučiaus krašte ar Lietuvoje?

Mokytoja Algaudė

Aukšto polėkio idealistų, donkichotiško sukirpimo žmonių Karšuvos

Algirdas Matulevičius dėsto, kuo mums reikšminga Mažoji Lietuva, davusi Kristijoną Donelaitį. Sėdi viešnios iš Karaliaučiaus krašto Olga Dubovaja ir Rūta Daujotaitė-Leonova, Sigitas Šamborskis, Napoleonas Kitkauskas ir Borisas Bartfeldas

Napalys Kitkauskas, Algirdas Matulevičius, Emilija Algaudė Bukontienė ir Sigitas Šamborskis Tauragėje

žemėje galima sutikti ne vieną. Tauragėje atvykusius į susitikimą su vietos skaitytojais ir K. Donelaičio gerbėjais globojo mokytoja Emilija Algaudė Bukontienė, tikroji ir šioje publikacijoje aprašomo viso K. Donelaičiui skirtą renginio iniciatorė. Savo straipsnius spaudoje, taip pat ir „Mokslo Lietuvoje“, ji pasirašinėja Algaudės vardu, taip ją ir vadinsime. Stebėtina asmenybė. Šiaulių pedagoginiame institute (dabar Šiaulių universitetas) įgijusi lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos diplomą pagal specialybę dirbo Šilalės rajone, o Tauragėje gyvena nuo 1967 metų. Mokytojos rajono mokyklose, 17 metų buvo Tauragės rajono savivaldybės švietimo skyriaus profesinio orientavimo kabineto metodininkė, vėliau – vedėja. Dešimt metų lietuvių kalbos mokė rusakalbės mokyklos mokinius, bet iš Lietuvos pasitraukus Rusijos kariuomenės daliniams neliko ir tų mokinių.

Nepriklausomybės metais Algaudė virto tikra keliautoja, mat tapo Karaliaučiaus krašto Nemano rajono Uljanovo (Kraupiško) vidurinės mokyklos mokytoja. Lietuvių kalbos ligi šiol moko 25 mokinius, daugiausia iš mišrių šeimų. Beje, pasakymas, kad moko lietuvių kalbos, mažai ką pasako ir nepaaiškina, kodėl mokiniai mokytojos Algaudės laukia lyg šventės. Atsakymas galėtų būti paprastas: su ja įdomu, nėra kada nuobodžiauti. Reikia ypatingo talento, profesinio pašaukimo, kad per mokymo programoje numatytose pamokose ir po pamokų rengiamuose užsiėmimuose įstengtum vaikus sudominti, patraukti lietuvių etnine kultūra, svarbiausiais Lietuvos istorijos momentais, įžymiais lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjais, tautinėmis ir valstybinėmis šventėmis. O kur dar ekskursijos, lankymas su mokiniams lietuviškųjų Karaliaučiaus krašto, taip pat svarbių lietuvių raštininkų, kultūrai ir senovės prūsų kovų su kryžiuočių riteriais vietų. Ir visa tai perteikti ne kaip mokymosi rutiną, bet patraukliai, linksmai, žaismingai – tam reikia ypatingos rūšies talento, vidinės mokytojo ugnies. Man regis, mokytoja Algaudė visu tuo pasižymi, o jei reikėtų

keliais žodžiais išreikšti jos pašaukimo esmę, drįsčiau išsirtarti: meilė savo mokykliniams, dėstomam dalykui ir pasirinktajai mokytojos profesijai. Tai svarbiausias šios mokytojos bruožas, visa kita tampa išvestiniais dalykais.

Kilnūs siekiai reikalauja pastangų, kurios ir išskiria dirbančius savo darbą iš pašaukimo nuo tiesiog atliekančiųjų pareigą. Kitaip tie pašauktieji ir nesugebėtų, jaustųsi nelaimingi. Didelė laimė dirbti kitų labui, matyti džiaugsmą savo mokinių akyse, bet šią lyg

ir mokytojas maloniai iki Panemunės pavėžės automobilis. Teks kliautis savo išgalėmis, neapšviestomis gatvėmis pėdinti iki kelio, vedančio Panemunės link, ir balsuoti, kol koks automobilis sustos, pavėžės. O juk tenka keliauti ne tuščiomis, bet vežtis mokiniams knygų ar švenčių progomis parūpintų dovanėlių. Juk Tauragės pagyvenusių žmonių asociacija „Subuvimas“ Kraupiško lietuvaičiams švenčių progoms nuneša pirštinių, kojinių, šv. Velykoms išmargina margučių. O kas nuveš – mokytoja.

Kelyje atgal balsuojant dažniausiai ir tenka keliauti, nes autobusai jau būna nuvažiuavę.

Štai kodėl mokytoją Algaudę ir pavadinau keliauninke, o Lietuvos keliautojų klubams gal reikėtų įtraukti mokytoją į savo garbingų keliautojų sąrašus, jei tokie išvis yra. Tai vis rutininiai dalykai, nepatenkantys į žmogaus biografiją, papildomų privilegijų neteikiantys, nors jie ir sudaro mokytojos kelionių į mokyklą didžią dalį sunkumų. Apie bent kiek patrauklesnį darbo užmokesnį gal geriau nekalbėkime, nes atrodytų, kad norime įgelti į skaudžią vietą tiems, kurie tais materialiais dalykais ir turėtų

Poetė, vertėja, mokytoja Rūta Daujotaitė-Leonova, išvertusi Kristijono Donelaičio poemą „Metai“ į rusų kalbą, mėgaujasi pavasariu parke prie Raudonės pilies

ir paprastą tiesą suprasti ne visiems duota. Tuo žmonės ir skiriasi. Galima ir toliau šią temą plėtoti, bet geriau bus, jei pateiksime mokytojos Algaudės du kartus kas savaitę įveikiamą maršrutą į savo darbo vietą. Kelias pusę keturių ryto, su kita mokytoja Aldona Burs- teikiene skuba prie Tauragės pilies, kur turi atvažiuoti iš vakaro sutartas pakeleivingas automobilis, kuriuo abi mokytojos bus pavežtos iki Panemunės. Pėsčiomis pereis Karalienės Luizos tiltą, bus patikrintos Lietuvos ir Rusijos pasieniečių bei muitininkų. Kirtusios sieną sės į Tilžės (Sovetsko) maršrutinį autobusą, kuris veš į autobusų stotį, iš kurios 6:30 išvažiuos autobusas į Uljanovą (Kraupišką). Kelionė užtruks dar valandą, ir prieš aštuonias mokytoja Algaudė pasieks savo mokyklą.

Dabar įsivaizduokime, kad visa tai vyksta vėlyvą rudenį pliaupiant lietuvi ar viduržiemį spaudžiant šalčiui. Ir ne visada prie Tauragės pilies privažiuos

pasirūpinti. Apskritai Lietuvos mokytojų padėtis Karaliaučiaus krašte – tai išskirtinė tema, kuriai būtina skirti ypatingą dėmesį, jeigu mums rūpi lietuviškumo ateitis tame krašte. Algaudę įkvepia Kristijono Donelaičio ir kitų Mažosios Lietuvos didžiųjų užkrečiantys pavyzdžiai. Tik nereikia pamiršti, kad žmogus ne iš geležies nukaltas, o ir metalas išlaiko ne bet kokias perkrovas.

Gegužės mėnesį Algaudei Bukontienei sukaks garbingas jubiliejus. Tikriausiai mokytoja bus deramai pagerbta kolegų ir bendraminčių Tauragėje ir Karaliaučiaus krašte, kurio mokiniams atiduota tiek žinių ir širdies šilumos. Būtų gerai, kad apie šią mokytoją būtų plačiau žinoma ir visoje Lietuvoje.

Donelaičio prirėkdamo lemčių metais

Tauragės B. Baltrušaitytės viešojoje bibliotekoje nestokojama įdomių

renginių ir susitikimų, o K. Donelaičio 300-osios gimimo metinės pažymėtos renginiu „Jau saulėlė vėl...“ Renginių pradėjo bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja Meilutė Par-narauskienė, poeto poemos „Metai“ ištrauką lietuvių ir rusų kalbomis skaitė bibliotekininkas ir paveldosaugininkas Eugenijus Šaltis ir Aleksandra Archarova. Tarp renginio viešnių buvo ir poemos „Metai“ vertėja į rusų kalbą, buvusi tauragiškė, jau daug metų Karaliaučiuje gyvenanti mokytoja, poetė ir vertėja Rūta Daujotaitė-Leonova. Taigi atėjusieji į renginį galėjo išgirsti naują ir ligi šiol negirdėtą poemos vertimą, atliktą savo kraštiečių.

Gali susidaryti įspūdis, kad rusų tautai Donelaitis tapdavo aktualus tik karų metu. 1916-aisiais, t. y. Pirmojo pasaulinio karo metais, „Metų“ fragmentus pirmasis į rusų kalbą išvertė Viačeslavas Ivanovas. Didžiojo Tėvynės karo metais (taip Antrasis pasaulinis karas vadintas Sovietų Sąjungoje ir vadinamas Rusijoje) Donelaičio poema ėmėsi versti Dovydas Brodskis. Lietuvių kalbos nemokėjo, „Metus“ eiliavo pagal pažodinį vertimą į rusų kalbą. Atliko visos poemos vertimą, knyga išėjo 1946 m. Maskvoje, Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje pavadinimu *Времена года*. Knyga buvo iliustruota dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno medžio raizininiais, o viršelį kūrė dailininkas I. Nikolajevcevas. Knyga užbaigta istoriko Juozo Žiugždos ir poeto, rašytojo, literatūros istoriko Vinco Mykoliaičio-Putino straipsniais. D. Brodskis vėliau daug kartų tobulino savo vertimą, kuris pakartotinai buvo

nelengvai mokiniams dėstomas poetas. D. Brodskio „Metų“ vertimas lyriškas, sklandus, bet lietuviško teksto kai kurių eilučių neatitinka, nors mintis perteikta teisingai. Mokytojai tai jau nebuvo privalumas, todėl savo vertime siekė didesnio tikslumo. Įsitikino, kokios sudėtingos užduoties ėmėsi. D. Brodskis su visais tobulinimais Donelaitį vertė kone 20 metų, per tą laiką spėjo lietuvių kalbos pramokti. Rūta nors lietuviė, bet pradėjusi versti turėjo šį darbą atidėti į šalį ir tik po trijų mėnesių vėl sugrįžo. Beje, versti ėmėsi ne nuo „Pavasario linksmybių“, bet nuo „Žiemos rūpesčių“. Po truputį įsivažiavo. Triusė prie kiekvieno žodžio kaip tas gerasis būras prie savo kasdienių darbų. Kelias eilutes išverčia ir skaito. Kartą kitą – ne, netinka. Išbraukia ir pradeda iš naujo. Net ir gerai išverstos eilutės kelintą kartą skaitant ima ir sustreikuoja – visiškai ne Donelaitis. Vėl iš naujo tarsi pabjurusi rudens purvą minkytų, nors dirbo prie skambančios kietos žiemos eilučių.

Poemą išvertė per tris mėnesius, taigi bent vertimo spartumu aplenkė D. Brodskį. Tada labai gerai suprato ir Brodskį tykojusius pavojus. Kartą trinktelėjo kumščiu į stalą ir pati sau pasakė: niekada visiems neįtiksi, nes ir pats galvosi, kad ne viską padarei, kaip reikėtų. Kas bus, tas bus...

Dabar Rūta laukia išesiančios knygos. Laukia su neslepiaumu viltingu džiaugsmu, o kartu pasirengusi priimti ir nuosprendį už savo atliktą darbą. Aišku viena: knyga bus labai graži, iliustruota dailininkės Martos Stirbytės-Valaikienės. Tauragės krašto žmogus,

Algirdas Matulevičius išsiskaito vieno renginio paprastai nepakanka, todėl jis dažnas svečias Tauragės B. Baltrušaitytės viešojoje bibliotekoje; šalia architektas Napaleonas Kitkauskas ir poetas, mecenatas, visuomenės veikėjas Borisas Bartfeldas

leidžiamas 1951, 1955, 1960, 1964, 1984, 1990 ir 2005 metais, regis, ir vėliau, nes minimos devynios laidos. Nuo 1951 m. pradėtos spausdinti ir D. Brodskio išverstos kai kurios K. Donelaičio pasakėčios.

2011 m. Kaliningrado PEN centro leidykloje 500 egz. tiražu išspausdinta klaipėdiečio poeto Sergejaus Isajevio išversta K. Donelaičio poema pavadinimu *Времена*. Atkreipsime dėmesį, kad Isajevs nesinaudojo nei pažodiniu, nei D. Brodskio vertimu, bet vertė iš originalo. Taigi vertėjas reprezentuoja naują lietuvių poeto vertimų tendenciją. 238 puslapių knygoje spausdinami ir kiti Donelaičio tekstai – pasakėčios, eilėraščiai, laiška.

Kaip atsitiko, kad Donelaičio „Metus“ į rusų kalbą ėmėsi versti Rūta Daujotaitė-Leonova? Įvykiai Ukrainoje ir anapus jos rytinių sienų nerodo, kad atėjo ramūs laikai. Daug metų dirbdama mokytoja įsitikino, kad Donelaitis

kilusi iš Gaurės valsčiaus Stirbaičių kaimo, tad jai pažįstami Donelaičio epikai apdainuoti žmonių vasaros darbai, žiemos rūpesčiai, pavasario laukimo išgyvenimai. 2012 m. vasarą Tauragės B. Baltrušaitytės bibliotekoje vyko M. Stirbytės-Valaikienės karikatūrų paroda, kartu ir jos autobiografinio dvidešimties apsakymų rinkinio „Baltu vieškeliu“ pristatymas. Vertas įsiminti kūrybingos menininkės credo: „Jei supyky ant kokio politiko, tai nupiešk jo karikatūrą ir pykčio kaip nebūta.“

Viskas parengta pirmosios lietuvių į rusų kalbą išverstųjų K. Donelaičio „Metų“ leidybai, šiuo metu nepailestintis Sigitas Šamborskis parengė projektą knygos leidybai, juo siekia, kad knyga būtų verta būrų poeto talento, bet ne būriškai išleista.

Bus daugiau
Gediminas Zemlickas

ISTORIJS VINGIAI

ANTROJI LIETUVIŲ TAUTOS ŠVENTĖ –
1920 m. kovo 20-oji diena (3)

Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS

Pabaiga, pradžia Nr. 6, 7.

Prūsų lietuvių tautinės tarybos (PLTT) posėdyje buvo paskirta 3 asmenų komisija [V. Gaigalaitis, Jokūbas Stiklorius ir ?] dėl išlygų nustatymo, kuriomis Mažoji Lietuva galėtų prisiglausti prie Didžiosios.

1920 m. kovo 26 d. *Ministerių Kabinetas, pasvarstęs Mažosios Lietuvos Tautos Tarybos pasiūlymą, nusprendė sudaryti mišrią komisiją išdirbti įstatymo projektui sujungti Mažajai Lietuvai su Didžiąja. Į ją paskyrė: Užsienio Reikalų Vice Ministerį P. Klimą, Vyr. Trib. Pirm. [Antaną] Kriščiukaitį, Vid. Reik. Vice Ministerį [Zigmą] Starkų, Krašto Aps. M-jos V-jo Pad. [Antaną] Merkį ir Vyr. Tribunolo narį [Augustiną] Janulaitį.*

„Lietuvoje“ rašoma: „Prūsų lietuvių susivienijimo“ pranešimu, vokiečių valdininkai, kurie pirm visokiais būdais agitavo prieš lietuvius ir šmeižė jų darbuotojus, bet Klaipėdos kraštą nuo vokiečių atskyrus, laikinai buvo nurimę, dabar vėl „Heimatbundo“ vedami emė varyt smarkią agitaciją, nežiūrėdami į tai, kad gen. Odry yra paskelbęs, kad valdininkai turi nuo politikos vengti.

Joje taip pat skelbiama J. Turčinščio [Justino Zubricko (1868–1925)] eiliuota „Pasaka“ (Prūsų lietuviams, skaityta D. ir M. Lietuvos susijungimo dieną, puotoje).

Nuo balandžio 20 d. buvo nustatyta Klaipėdos krašto muitų siena pagal Nemuną. Balandžio 25 d. „Lietuvoje“ paskelbtas M. Jankaus pranešimas apie Mažosios Lietuvos politinę padėtį: *Žalios medžiagos, kurios galima gauti iš D. Lietuvos stoka, vis labiau visų pripažįstama.*

Tai ir buvo priežastis, kuri nutraukė ikišiolinę stiprų gyventojų prie Vokiečių prisirišimą. Be to, senoji Maž. Lietuvos politinė partija, kuri susikūrė 1890 met. ir siekia sujungt Maž. ir Didž. Lietuvos, turi visą paruošusi, kaip tik rasis proga priimt valdžią į savo rankas.

Nors politinė Maž. Lietuvos partija buvo ir tebėra už tai, kad Maž. Lietuvos dalis, antrapus Nemuno, taip pat būtų Lietuvai prijungta, ir dabar toji viltis dar neišnyko ir šiandien partija smarkiau dirba, neg prieš metus.

Vokietininkai rodo ilgam buvo padarę, kad vos tik prancūzai kraštą paėmė, jie įsiūlė savo direktoriją, ir tai darė neatsiklausę krašto gyventojų. Visiem gerai žinoma, kad toji direktorija, tai rinktinė smarkiausių didvokiečių draugė, kurie ir darbuojas tik vis vokiečių naudai.

Mūsų siūlomiosios apsaugos nepriima, ir visa policija tebėr seno kaizerio Viliaus režimo. Ir vokiečiai, prancūzų priedangoj dar dažniau lietuvius skaudžia, neg pirma.

Tik dabar mūsų Lietuviai kurias jau patvaresniam gyvenimui: tai apskričių atstovai, kurie buvo išrinkti į atstovus jau anksčiau, dar krašte apgulos padėčiai tebesant; jų buvo išrinkta: Klaipėdos apskrity – 27 lietuvių ir tik 7 vokietininkai, Šilutė – 17 lietuvių ir 12 vokietininkų, tad lietuvių daugiau kaip pusė. Nuo gero tų vyrų noro ir turi priklausyt krašto valdymas, nes jie vieni rinkti demokratišku būdu ir turi teisės atstovaut krašto gyventojus. Patys landrotai su amtsvorsthereis bus priversti kalbėt lietuviškai ir savo tarnybos

Generolas D. Odry (centre), kapitonas E. Laroche (antras iš kairės) ir finansų patarėjas M. Malin (dešinėje) prie Klaipėdos rotušės (1920 m. vasario 15 d.)

darbus ir vykdyt lietuvių kalba.

Šaltyšiai nors dar senos valdžios pastatyti, bet jie taip skirstos. Klaipėdos krašte iš 40 šaltyšių tik septyni vokietininkai, o kiti, nors visi lietuviškai kalba, tačiau ikšiol visi įsakymai, aplinkkraščiai ir t. t., leidžiami tik vokiečių kalba. Dabar bus reikalaujama iš šaltyšių, kad jie toliau įsakymus leistų lietuvių kalba.

Nuo Tilžės ir Ragainės atskirtieji kraštai tik gegužės 2 d. rinks atstovus į dabar naują Pagėgių apskritį; gali būti, kad ir čia lietuvių bus daugiau, neg vokiečių.

„Prūsų lietuvių balso“ redaktorius Jokūbas Stiklorius (1871–1942), neteisingai apkaltintas, kad agitavęs ir Mažosios Lietuvą į pietus nuo Nemuno atskirti nuo Vokietijos ir dėl to areštuotas, balandžio 26 d. iš Tilžės persikėlė į Klaipėdą ir užėmė PLTT generalinio sekretoriaus vietą, pakeisdamas E. Simonaitį, paskirtą į Žemės direktorijos narius.

1920 m. balandžio 14–15 d. vyko rinkimai į Lietuvos Steigiamąjį Seimą.

1919 m. gruodžio 2 d. – pirmasis LR valstybinis aktas, kuriuo Klaipėdos kraštas laikomas Lietuvos valstybės teritorija. Tai Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymai, trečiuoju skaitymu Valstybės Taryboje priimti 1919 10 30, o patvirtinti 1919 11 20, kurių 87 straipsniu skelbiama: *Prūsų Lietuva renka atstovus į Steigiamąjį Seimą laikydami išdėstytų šiuose įstatymuose bendrų dėsnių, tik rinkimų diena gali būti jai ir kita.*

Vėliau: *Vyriausia Rinkimų Komisija savo posėdyje 1920 m. I–24 galutinai nustatė į Steigiamąjį Seimą šį atstovų skaičių: <...> ir Mažajai Lietuvai 9 atstovus.*

1920 m. gegužės 15 d. Kaune susirinko Steigiamasis Seimas į pirmosios sesijos pirmąjį posėdį. Deja, tarp 112 išrinktųjų (dalyvavo 106) Mažosios Lietuvos atstovų čia nebuvo. Prezidentas A. Smetona savo atidarymo kalboje paminėjo: *Taip pat gaila, kad Klaipėdos sritis dar nėra viso krašto valdžios žinioje. Išrinktas Steigiamojo Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis taip pat apgailėstavo: Deja, nėra čia ir Mažosios Lietuvos atstovų; ne mūsų ir ne jų tame yra kaltė, bet tikimės, kad*

Dievui padedant, pasišalins trukdančios kliūtys ir vienos tautos dalys galutinai susijungs ir sutaps į vieną Lietuvos Valstybės organizmą (Gyvas pritarimas).

Steigiamajame Seime dalyvavo ir sveikino užsienio šalių atstovai (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Latvijos, Estijos) ir 106 draugijos ar organizacijos iš Lietuvos, tarp kurių ir iš Klaipėdos krašto (Klaipėdos jaunųjų draugija „Jūra“, lietuvių susivienijimo d-ja, „Prūsų lietuvių balsas“, Jaktėlių lietuviškoji draugystė, Klaipėdos bendrovė „Laima“, Priekuliškių d-ja „Viltis“, Klaipėdos lietuvių bankas, Klaipėdos Tautos Taryba).

Mažosios Lietuvos Tautos Tarybai Klaipėdoj.

kad jų atstovai Steigiamajame Seime kuoveikiausiai atsisėdų drauge su mumis.“

1920 m. birželio 23 d. posėdyje pristatytas naujas *Ministerių Kabinetas (Ministeris Pirmininkas dr. Kazys Grinius)*. K. Grinius savo deklaracijoje pamini, kad su *Mažąja Lietuva bus stiprinami jau užmegzti ryšiai*. Aptardamas deklaraciją Mykolas Krupavičius (Lietuvių krikščionių demokratų blokas) teigia: *Pastebim, kad tuo nemanome Chinų sieną apsitverti ir nuo kitų palankių mums didžiųjų valstybių, nepamiršdami to, kas yra mūsų kalbėta apie Mažąją Lietuvą. Ji kuo greičiausiai turi būti pripažinta prie savo motinos Didžiosios Lietuvos.*

1920 m. liepos 6 d. *Direktorijos*

skričių mokyklų inspektoriams skelbtas paliepimas. Tačiau trūko vadovėlių ir lietuviškai mokančių mokytojų.

1920 m. rugsėjo 17 d. Steigiamojo Seimo posėdyje *Užsienio Reikalų Ministeris Juozas Purickis*, atsakydamas į atstovo Justino Staugaičio paklausimą dėl Klaipėdos krašto, primena, kad viskas toje pačioje vietoje: šeimininkauja prancūzai, bet mums yra svarbu, kad tarp krašto gyventojų susidarytų toks ūpas, kad jie pareikštų noro priklausyt Lietuvai. Dabar neaišku, kokia gyventojų dalis to pageidauja. Nors Santarvės ir buvo žadėta, kad kraštas priklausys Lietuvai, bet kaip iš tikro bus – nežinia. Valdžia tuo tarpu norėtų turėti tik artimesnių ekonominių santykių su tuo kraštu. Ypač būtų reikalinga viena muitų siena, nes dabar labai daug per Klaipėdos sritį šmugliuojama įvairių prekių iš Lietuvos. Tuo tarpu apie tai tik vyksta derybos. *Paskui iš tų ekonominių santykių išsivystys ir politiniai santykiai, kurie parodys, kad tam kraštui kitos išeities nėra, kaip tikta visiškai dėtis su Lietuvos valstybe.*

Per 1920 m. PLTT turėjo 6 pilnus posėdžius, o jos *Direktorija* rinkosi 12 kartų. Buvo svarstomi aktualiausi klausimai: krašto prisijungimo sąlygos prie Lietuvos, lietuvių vaikų mokymas lietuviškai mokyklose, lietuvių ir vokiečių kalbų lygybė viešajame gyvenime, duodamas atkirtis vokietininkams ir pan.

Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 8 d. aptarta (socialdemokratų frakcijos interpeliacija dėl Klaipėdos krašto (1921 09 22, įteikta 10 25), o 11 d. vienbalsiai priimta rezoliucija pripažino Klaipėdos kraštui plačią autonomiją būsimam susijungimui su Lietuvos valstybe, garantuojant demokratiniams principais savarankiškai rūpintis vietos ūkio, administracijos, darbo apsaugos, teismų sutvarkymo, švietimo ir tikybos reikalais. *St. Seimas paveda Vyriausybei daryti visų reika-*

Karalienės Luizės tiltas per Nemuną ties Tilže (1920 m. gegužės mėn.)

„Šią iškilmingą mum valandą tatau drumsčia skaisčių mūsų padangę, jog ne visi Lietuvos sūnūs gali džiaugtis drauge su mumis dirbdami.

Iš širdies dėkodami Mažosios Lietuvos Broliam už sveikinimą pasižadame pirmoj mūsų rūpesčių eilę statyti tai,

paliepimu imtasi priemonių stiprinti lietuvių kalbos statusą: buvo nurodyta lietuvių šeimų vaikams liaudies mokyklose dėstyti gimtąją kalbą tikyba, skaitymą ir rašymą pagal Rytrpūsijų Oberprezidento 1873 07 24 paliepimą. Tai visų žiniai pakartotas 04 15 tik ap-

lingų žygių įvykdyti Klaipėdos krašto prisidėjimui prie Lietuvos Respublikos.

Kaip skelbia „Lietuva“, lapkričio 12 d. Klaipėdoje Lietuvos socialdemokratų partijos atstovai tarėsi su

„Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ XXIV tomas – priešpaskutinis šuolis

Vytautas ŽEIMANTAS

Dienos šviesą išvydo „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ XXIV tomas. Vaizdžiai tariant, tai priešpaskutinis šuolis, nes šį darbą vykdančias Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras planuoja enciklopediją užbaigti XXV tomu.

Priešpaskutinis tomas pradeda straipsniu apie Toljačio miestą. Prie Volgos esantis Rusijos miestas mums labiausiai žinomas automobiliais „Žiguli“, kuriuos čia pradėjo gaminti italų firma „Fiat“. Tada tai buvo nemažas proveržis gerokai atsilikusioje sovietmečio automobilių gamyboje. Tomas baigiamas straipsniu apie žinomą Graikijos politinį veikėją Elefterijų Venizelą, kurio pastangomis po Balkanų karų Graikijos teritorija padidėjo beveik dvigubai.

Tome aprašoma daug valstybių. Nemažai jų – nedidelės, toli nuo mūsų esančios ir Lietuvai ar lietuviams įtakos nedarančios. Tai Tonga, Tuvalu ir Vanuatu Okeanijoje, Trinidadas ir Tobagas Centrinėje Amerikoje. Joms ir enciklopedijos leidėjų dėmesys nedidelis. Visai kitas požiūris į tik 0,44 km² ploto ir 839 gyventojus turinčią mažiausią pasaulio valstybę – Vatikaną. Tai suprantama, čia katalikybės centras, Apaštalu Sostas, Apaštališkieji rūmai, kuriuose dirbė ir gyvenę Romos popiežiai, nuo seno turėjo didelę įtaką Lietuvai, jos likimui. Kaip valstybė Vatikanas *de jure* pripažino Lietuvą 1922 m., 1927 m. buvo pasirašytas Lietuvos ir Apaštalu Sosto konkordatas. Vatikanas nepripažino Lietuvos sovietinės okupacijos. Lietuvos pasiuntinybė Vatikane veikė visą sovietinės okupacijos laikotarpį. Įdomūs ir kiti straipsniai: apie Vatikano banką, kuriam beveik 20 metų vadovavo lietuvis vyskupas P. K. Marcinkus, apie Vatikano radiją, kuriame nuo 1940 m. pradeda veikti lietuvių redakcija, žadinius lietuvių tautinė ir religinė savimone, apie Vatikano slaptąjį archyvą, kuriame iki šiol saugomi itin svarbūs Lietuvos istorijai dokumentai nuo XIII a., apie Vatikano II susirinkimą, kurio veikloje dalyvavo ir lietuvių dvasininkai.

Į šį tomą pateko ir dvi Vidurinės

„Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ vyriausiasis redaktorius Antanas Račis kartu su Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro direktoriumi Rimantu Karecku šiu metu Knygų mugėje

Azijos šalys – Turkmenija ir Uzbekija. Jos palyginti jaunos, nepriklausomos tapo tik Lietuvai išjudinus SSRS pamatus ir sugriuvus Sovietų Sąjungai. Turkmenija pripažino Lietuvą *de jure* 1991 metais. Diplomatiniai santykiai tarp mūsų šalių buvo užmegzti 1992 m. 2012 m. Lietuva į Turkmeniją eksportavo prekių už 71,8 mln. litų, importavo – už 6,6 mln. litų. Į turkmėnų kalbą yra išversta J. Janonio, J. Dovydaičio, E. Mieželaičio, M. Sluckio, A. Venclovos, J. Marcinkevičiaus, A. Drilingos kūrybos. Uzbekija Lietuvos nepriklausomybę pripažino taip pat 1991 m. 2012 m. Lietuva į Uzbekiją eksportavo prekių už 129,5 mln. litų, importavo – už 10,5 mln. litų.

Knygoje daug vietos skiriama ir Ukrainai, dabar išgyvenančiai sunkius laikus. Mums ukrainiečiai artima tauta. Lietuviai ir ukrainiečiai prekybinius ir kultūrinius santykius palaikė nuo seniausių laikų. Iš pradžių didesnę įtaką turėjo Kijevas, vėliau – Vilnius. Dar 1340 m. prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo prijungta Volinė, vėliau, Kijevo, Černigovo, Perejaslavo žemės. 1991 m. abi šalys, nusimetusios sovietinį jungą, pripažino viena kitos nepriklausomybę, užmezgė diplomatinius santykius. 2012 m. Lietuva į Ukrainą eksportavo prekių net už 2,83 mlrd. litų, importavo – už 697 mln. litų. 2012 m. Ukrainos tiesios

ginės investicijos į Lietuvą sudarė 32,2 mln. litų.

Su enciklopedijoje aprašyta Turkija irgi turėta nemažai reikalų. Viduramžiais turėjome bendrą sieną, ne kartą teko ir kariauti. 1930 m. Lietuva ir Turkija pasirašė draugystės sutartį. 1991 m. diplomatiniai santykiai buvo atkurti. Pasirašyta daug tarpvalstybinių sutarčių. 2012 m. Lietuva į Turkiją eksportavo prekių už 541,1 mln. litų, importavo – už 420,1 mln. litų. Dabar Turkijos kurortuose ilsisi vis daugiau lietuvių.

Enciklopedijoje pristatytos Pietų Amerikos šalys – Urugvajus ir Venesuela palaiko ryšius su Lietuva nuo XX a. pr., kai į šias šalis pradėjo vykti pirmieji lietuviai. Venesuela Lietuvą pripažino *de jure* 1922 m. Urugvajus su Lietuva diplomatinius santykius užmezgė 1931 m. ir Lietuvos prijungimo prie SSRS nepripažino.

Tome pristatomos ir dvi Afrikos šalys – Tunisas ir Uganda, su pastarąją Lietuva diplomatinius santykius užmezgė tik 2012 m.

Daug įdomios lituanistinės medžiagos pateikta ir įvairių miestų aprašymuose. Pvz., į Torontą pirmieji lietuviai atvyko 1900 m. Po Antrojo pasaulinio karo didžiausia Kanados lietuvių kolonija susidarė Toronte. Čia veikė ir tebeveikia daug įvairių lietuvių organizacijų, mokyklų, parapijų, chorai „Varpas“, „Volungė“, sporto klubas, nuo 1950 m. spaudos bendrovė „Žiburiai“. Nuo 1937 m. veikia Lietuvos generalinis garbės konsulatats. Net 44 metus ėjo laikraštis „Liaudies balsas“, ėjo kiti laikraščiai – „Nepriklausoma Lietuva“, „Tėviškės žiburiai“, žurnalas „Motėris“. XXI a. pr. Toronte gyveno apie 10 000 lietuvių ir lietuvių kilmės žmonių.

Daug lietuvių yra matę ir Vokietijos miestas Tiubingenas. Į Tiubingeno universitetą Lietuvos bajorai siuntė mokyti savo sūnus nuo XVI amžiaus. Ten studijavo Merkelis Giedraitis, M. K. Radvila Našlaitėlis ir kt. Po paskutiniojo karo čia prisiglaudė apie 500 lietuvių. Iš jų 230 gavo teisę studijuoti universitete, kuriame iki 1949 m. veikė ir Baltų kalbų skyrius. Jame dirbo A. Salys, P. Skar-

džius. Mieste veikė lietuvių mokykla, vaikų darželis, leidykla „Patria“ (išleido 42 knygas), Lietuvių rašytojų draugija, choras, tautinių šokių grupė, sporto klubas „Vytis“, kitos organizacijos. Tiubingene vyko daugelis VLIK'o vykdomosios tarybos posėdžių. Iki 1951 m. dauguma lietuvių išvyko į JAV, kitur.

Italijos Turino mieste 1927–1940 m. veikė lietuvių saleziečių centras, leidęs „Saleziečių žinias“. Nuo 2007 m. Turine veikia lietuvių garbės konsulas. Per Pirmąjį pasaulinį karą į Rusijos Tulos miestą buvo atkelta Žemaičių vyskupijos kurija, buvo evakuota Vilniaus piešimo mokykla. Čia veikė lietuvių pradinė mokykla, Lietuvos draugijos nukentėjusius dėl karo šelpti skyrius.

Įdomios lituanistinės informacijos galima rasti ir straipsnyje apie Valparaiso universitetą, veikiantį netoli nuo Čikagos. Pasirodo, 1905–1925 m. jame mokėsi apie tūkstantis lietuvių, kurių dėka universitete buvo įvestas lietuvių kalbos kursas, dėstomi kalbos dalykai ir literatūra, Lietuvos istorija. Leistas laikraštis „Jaunimo sapnai“, vėliau – „Moksleivių keliai“.

Suprantama, daug lituanistinės medžiagos yra ir straipsniuose apie Tomsą, Varšuvą, Vašingtoną, Vankuverį.

Enciklopedijos rengėjai tradiciškai plėtoja Mažosios Lietuvos tematiką. Pateikta įdomių dr. Algirdo Matulevičiaus straipsnių apie Prūsijos istoriką M. Toepfeną ir vokiečių pedagogą V. G. P. Toernerį, parašiusius solidžių darbų apie lietuvininkus ir lietuvius, pristatomas laikraštis „Varpas“, varpininkai, Kristijono Donelaičio gimtinė Tolminkėmis, prūsų gyvenvietė Tvanksta, Torava, Vėluva, Valtarkiemis, Varmė, Mažosios Lietuvos veikėjai Kazys Trukanas, Kristupas Urėdaitis, Rudolfas Valsonokas, Jonas Vanagaitis ir kt.

Daug įdomios informacijos ras ir besidomintys Lietuvos istorija. Plačiai aprašomi 1794, 1830–1831, 1863–1864 m. sukilimai. Pateikta straipsnių apie Trakų kunigaikštystę, Tverų, Ulos, Vedrašos mūšius, Torunės, Ugros taikas, Vazų dinastiją, Lietuvos kunigaikštius Traidenį, Treniotą, Vaišelgą, garsenius didikus Vaidilą, Valavičių giminę, kuršių vadą Utilių, Valakų reformą, Uždaugiuo kunigaikštystę. Pristato-

mi ir istorikai Jonas Totoraitis, Vincas Trumpa, Bronius Vaitkevičius, Aldona Vasiliauskienė, Rimantas Vebra, baltarusių istorikas Mikolajus Ulaščikas, kiti.

Nemažai vietos skiriama totoriams, jų istorijai, kultūrai. Enciklopedijoje nurodoma, kad pirmąsias totorių gyvenvietes prie Vokės ir Trakų įkūrė LDK valdovas Vytautas.

Naujausiai Lietuvos istorijai galima priskirti straipsnius, skirtus partizaniniam pasipriešinimui sovietų okupacinei valdžiai. Aprašomos Vėgėlės, Vaidoto rinktinės, Užulienio miško kautynės, vykusios 1945 m., partizanų apdovanojimai „Už uolumą“, „Uolumo juostele“, partizanų vadai Benediktas Trakimas, Petras Tupėnas, Alfonsas Vabalas, Balys Vaičėnas, Bronius Vainas, Algirdas Kazimieras Varkala, šešių partizanų šeima – Vasiliauskai, partizanų laikraštis „Už tėvų žemę“.

Knygoje plačiai aprašomi Trakai, Ukmergė, Utena, Varėna ir jų rajonai. Pristatomi Tryškiai, Troškūnai, Turgeliai, Turmantas, Tverai, Tverėčius, Upyna, Upytė, Upninkai, Usėnai, Užpaliai, Užventis, Vaiguva, Vainutas, Valkininkai, Vandžiogala, Varniai, Veisiejai, Veliuona.

Daug geografinių, politinių ir administracinių sąvokų prasideda žodžiu *vakarai*. Enciklopedijoje aprašoma Vakarų Afrika, Australija, Azija, Baltarusija, Bengalija, Estijos salynas, Europa, Karpatai, Kazachijos sritis, Kordiljeros, Pamario vaivadija, Sachara, Sibiras, Ukraina, Virdžinija ir kt. Čia daug ir lituanistinės medžiagos – straipsniai skirti vakariniams lietuviams, vakarų aukštaičių patarnei, Kuršo aukštumai, Lietuvos pilkapių kultūrai, žemaičių patarnei, laikraščiams „Vakarai“, „Vakarinės naujienos“, „Vakarų vėtra“.

Nemažai ekonominių sąvokų prasideda žodžiu *valiuta*. Tai valiutinė intervencija, valiutinės operacijos, vertybės, valiutinis reguliavimas, valiutos atsargos, blokai, keitimai, kontrolė, krizė, kursas, nuvertėjimas, zonos, valiutų birža, krepšelis, politika, rinkta ir kiti.

Enciklopedijos Vyriausioji redakcija, vadovaujama Antano Račio sėkmingai artėja prie šio didelio tęstinio darbo pabaigos.

Apie mokslą – patraukliai, įdomiai ir suprantamai

Imonės, viešosios įstaigos ir kitos organizacijos įgyvendina vienuolika mokslo populiarinimo projektų, kuriuos konkurso būdu atrinko ir remia Lietuvos mokslų akademija (LMA). Vaizdo klipai ir filmai, radijo laidos, plakatai viešojo transporto stotelėse, konkursai, parodos ir kitos audiovizualinės priemonės padės ne tik geriau suvokti mokslo reikšmę visuomenės gyvenime, bet ir įsitikinti, koks įvairiapusiškas ir įdomus jis gali būti.

Lietuvos kartografo draugija kuria mokslo populiarinimo filmą, kuriame pasakojama, kaip, kur ir kada gali būti naudojami žemėlapiai. „Tai efektyvus žinių sklaidos, atskirties mažinimo, tarptautinės komunikacijos ir tyrimų įrankis“, – teigia projekto vadovė Giedrė Beconytė. Filme pristatoma keliasdešimt žemėlapių, turėjusių įtakos ne tik kartografijos mokslui, bet ir žmonijos kultūros raidai, atspindinčių reikšmingus Lietuvos istorijos įvykius. Žiūrovai supažindinami su georeferenciniais, analitiniais, krizių valdymo, bendravimo, sąmonės, manipuliavimo visuomenės nuomone ir kitais žemėlapiais.

VšĮ „Ketvirta versija“ iniciatyva į TV eterį grįš laida „Didžioji Lietuva: lietuvių kalbos istorija“. Kuriamą dvylika naujų ciklo laidų, kuriose nagrinėjamos aplinkybės leidusios išlikti lietuvių kalbai, kaip kito mūsų ir kaimynų kalbos, kodėl lietuvių tauta, buvusi gerokai skaitlingesnė už germanus ir slavus, šiandien tokia maža, bet unikali ir t. t. Projekto kūrybinė grupė seka baltiškais pėdsakais Rusijoje, Ukrainoje, Rumunijoje, Italijoje ir kitose valstybėse, kalbina žymiausius Lietuvos ir užsienio šalių baltistikos, istorijos,

archeologijos ir etnologijos specialistus, analizuoja žemėlapius, kronikas ir kitus informacijos šaltinius.

VšĮ „Mokslas ir menas“ planuoja mokslo populiarinimo kampaniją Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos viešojo transporto stotelėse. „Pernai Lietuvoje vyko pirmasis mokslinių vizualizacijų konkursas „Art in Science“. Įvairių mokslo sričių tyrėjai ir institucijos pateikė jam per 60 darbų, iš kurių atrinkome 12 geriausiai atspindinčių šiuolaikines mokslo tendencijas. Jie gegužės mėnesį bus eksponuojami didžiuosiuose Lietuvos miestuose“, – pasakoja projektų vadovė Vaiva Kulbokaitė. Atrinktuose darbuose parodytos biomedicinos, fizinių ir technikos mokslų naujovės, apie kurias dažnai galima išgirsti, bet sunku įsivaizduoti vizualiai. Vaizdai iš laboratorijų itin panašūs į meno kūrinius, jiems būdingos abstrakčios formos, ryškios spalvos.

Naujienų portalas „Delfi“, siekdamas padėti suprasti mokslininkų darbą ir didinti šios profesijos patrauklumą, rengia 10 vaizdo interviu su jaunaisiais Lietuvos tyrėjais. Juose pasakojama apie perspektyviausius šalies mokslininkus, siekiama pristatyti ne tik jų mokslinę veiklą, bet ir kasdienį gyvenimą už laboratorijų sienų. Atrinkti mokslininkai – įdomios ir išskirtinės asmenybės, o jų vykdomi tyrimai aktualūs daugeliui.

Kito konkurso laimėtojo – UAB „Friday Productions“ – kuriami trumpi vaizdo klipai skirti pagrindinėms žodžių rašybos taisyklėms prisiminti. Pvz., kada žodžių šaknyse reikia rašyti nosines

raides, kada daiktavardžių vienaskaitos naudininke rašome „ai“, o kada – „ei“ ir t. t. „Klipuose nebus atkartojamos ilgos, nuobodžios ir painios rašybos taisyklės iš vadovėlių. Jos bus pateiktos trumpai, aiškiai ir šmaikščiai“, – žada „Friday Productions“ direktorius Julius Juchnevičius. Planuojama sukurti 10–15 tiktų vaizdo klipų.

LMA remiami mokslo populiarinimo projektai bus įgyvendinti iki 2014 m. birželio vidurio. Jie finansuojami projekto „Nacionalinės mokslo populiarinimo priemonių sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas“ lėšomis. Pagal šį projektą LMA taip pat parengė vaizdo pasakojimų ciklą „Mokslas iš arti“, leidžia mokslo populiarinimo knygų seriją „Mokslas visiems“, vykdo kitas veiklas. Projektas finansuojamas Europos socialinio fondo ir LR valstybės biudžeto lėšomis pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ priemonę „Žinių apie mokslą ir technologijas gilinimas ir sklaida tarp mokinių ir jaunimo bei lyčių lygybės moksle skatinimas“.

Tarnavęs mokslui ir tėvynei (2)

Vilmantas KRIKŠTAPONIS

Pradžia Nr. 7.

1927 m. gegužės 16 d. aktu Prezidentas A. Smetona, aukštai įvertinęs docentų K. Aleksos, P. Kemėšio, J. Tonkūno ir V. Vilkaičio nuopelnus mokslui ir žemės ūkiui tobulinti, juos paskyrė extraordinariniais profesoriais, o tų pačių metų gegužės 28 d. prof. Juozas Tonkūnas išrinktas Žemės ūkio akademijos praeitoriumi. Nors ir padidėjo darbo krūvis dirbant administracinį darbą, susijusį su aukštosios mokyklos reforma, su dideliu entuziazmu prof. J. Tonkūnas tebevykdė tiriamuosius eksperimentinius darbus. Jis pirmą kartą Lietuvoje 25 atrinktuose ūkiuose tirkindamas prof. Mičerlicho (Mitscherlich) tyrimo metodus organizavo gamybinius žemės ūkio kultūrų tręšimo bandymus.

Ne be J. Tonkūno pastangų 1928 m. prie Žemdirbystės kabineto pradėjo veikti sėklų kontrolės stotis, daug prisidėjusi prie sėklininkystės gerinimo Lietuvoje. Šiai stočiai J. Tonkūnas be atlyginimo vadovavo iki 1939 m. Tokiu būdu profesorius dar labiau praplėtė savo mokslinių tyrimų sritį.

Ne ką svarbesnis J. Tonkūno tikslas buvo „paruošti inteligentę su aukštuoju mokslu Lietuvos moterį-šeimininkę, kuri per mokyklą bei šeimą tinkamai sutvarkytų Lietuvos namų ūkį“. Todėl prie Žemės ūkio akademijos reikėjo įkurti specialią namų ūkio sekciją. Tai J. Tonkūnui įgyvendinti pavyko, nes gaus reikiamų lėšų pastatytas ir įrengtas atskiras pastatas. 1930 m. į pirmą kursą buvo priimta 50 studenčių, o po dvejų metų, gavus papildomai lėšų, pastatytas ir įrengtas antras pastatas.

J. Tonkūnas nuolatos praktinės patirties sėmėsi iš užsienio mokslo įstaigų ir tenyškčių mokslininkų patirties. Jis apkeliojo nemažą Vakarų Europos šalių, kuriose žolininkystės pasiekimai buvo grindžiami kompleksinėmis priemonėmis. J. Tonkūnas pirmasis mokslininkas Lietuvoje davęs tvirtus pagrindus visam pievininkystės mokslui. Padedant Žemės ūkio rūmams jis 1929 m. 54 Lietuvos vietose atliko daugiau nei šimtą pievų tręšimo gamybinių bandymų. Jie vėliau kartoti po keturis ir daugiau kartų, matematiškai apskaičiuojant atliktų tyrimų duomenis. Tai, galima sakyti, kol kas precedento neturintis tyrimas atliktas to meto Lietuvoje.

J. Tonkūnas buvo ir geras praktikas, kaip matome iš jo darbų. Žemės ūkio pasiekimais ir tiriamuoju darbu užsienio valstybėse, o ypač pievininkystės srityje, profesorius domėjosi, tačiau kritiškai vertino užsieninę pievininkystės bandymų metodiką ir siūlė gana daug savų pakeitimų. Svarbiausia, kad J. Tonkūnas darbo metodus kūrybiškai pritaikė prie mūsų krašto gamtinių ekologinių sąlygų.

Dar pradėjęs dėstyti aukštojoje mokykloje J. Tonkūnas netruko pastoti lietuvišką vadovėlių stygių, tad daug dėmesio skyrė leidybiniam darbui. Profesorius kartu su kitais kolegomis rengė naujus žemdirbystės ir žolininkystės mokslinius ir teorinius vadovėlius. Jis ėmė leisti knygas skirtas žemės ūkio praktikai, pvz., „Dobilų auginimas pašarui ir sėklai“ ir „Žemės ūkio akademijos metraščiai“. Išskirtinai reikėtų stabtelėti prie kapitalinio penkių tomų 3000 puslapių J. Tonkūno veikalą „Žemės ūkio vadovas“, stebė-

tinai greitai anuomet išleisto. Tai buvo didelė dovana ne tik studentams, bet ir Lietuvos ūkininkams, nes suteikė naudingų žinių kaimo žmogui dar ne vieną dešimtmetį.

J. Tonkūno populiarumas Lietuvoje buvo didelis. Visus, kurie jį pažinojo ar dirbo kartu su juo, stebino profesorius nepaprastas išvermingumas, darbštumas, sugebėjimas dirbti ir daug naudingo padaryti. J. Tonkūnas mokėjo labai gerai suplanuoti savo darbo dienos laiką ir ritmą. Nors ir labai užimtas, rasdavo laiko savo poreikiams ir asmeniniam gyvenimui: vedė namų ūkio sekcijos trečiakursę Janiną Milvydaite.

Kita J. Tonkūno darbo erdvė buvo švietimas. Nors jis sėkmingai dirbo Žemės ūkio akademijoje ir šis darbas profesorius sielai atrodė esąs malonesnis, tačiau po 1934 m. birželio 7 d. nepavykusio pučo sudarytoje naujojoje šešioliktoje vyriausybėje J. Tonkūnui buvo pasiūlyta eiti Švietimo ministro pareigas. Išvykdamas į naują vietą, ryšių su Žemės ūkio akademija profesorius nenutraukė – liko Bendrosios žemdirbystės katedros vedėju ir profesoriumi, taip pat skaitė žemdirbystės pagrindus namų ūkio sekcijos klausytojoms.

Vyriausybė, kuriai vadovavo ministras pirmininkas J. Tūbelis, tuo metu vykdė ne tik žemės, bet ir švietimo reformą. Reformuotą naująjį Ministrų kabinetą visuomenė sutiko labai palankiai. Apie tai „Tautos mokykloje“ 1934 m. buvo rašoma: „...Jeigu kai ku-

rias mokyklų ydas galima buvo anksčiau šiaip taip kęsti, tai dabar, vis labiau keičiantis gyvenimui, ir jas reikia griežčiau ir sistemingiau šalinti. Kad naujas švietimo šefas prof. J. Tonkūnas tatau jau suprato ir yra tuo susirūpinęs, matome iš jo pareiktų spaudai žodžių, jog mokyklų reforma laikęs vienu svarbiausių savo darbų.“ Švietimo ministru tapus J. Tonkūnui pertvarkyta ir pati Švietimo ministerija. Sudaryta knygų ir mokymo priemonių tikrinimo komisija, paskelbusi vadovėlių sąrašą, kurie buvo pripažinti tinkamais naudoti pradžios mokyklose, progimnazijose ir gimnazijose. Apie Švietimo ministro ir ministerijos vadovybės pagalbą leidžiant vadovėlius istorikas A. Šapoka „Lietuvos istorijos“ pratarinėje rašė: „Pirmiausia tenka padėkoti p. Švietimo Ministeriui prof. J. Tonkūnui ir Viceministeriui K. Masiliūnui, kurie daugiausia rūpinosi renkant bendradarbius, o vėliau visą laiką rodė dėmesį dirbamam darbui ir teikė reikiamos paramos.“ Buvo pertvarkoma daug kas: vietoj keturių pradžios mokyklos klasių padarytos šešios progimnazijų klasės, o gimnazijos – septynios klasės. Jau nuo 1935 m. kiekviename valsčiuje įsteigta po vieną progimnaziją. Steigtos klasikinės ir realinės gimnazijos. Švietimo reforma anuomet nelietė tik privačių mokyklų.

Taip kūrėsi sava, lietuviška mokykla. Ypač daug dėmesio skirta steigti ir plėsti liaudies universitetus. Pagal naująją Švietimo reformą buvo panaikintos iki tol veikusios mokytojų

seminarijos, o jų vietoje įsteigti du pedagoginiai institutai – Kaune ir Klaipėdoje. Studijuoti į šias mokslo įstaigas buvo priimami tik abiturientai baigę gimnazijas. Institutuose mokslas buvo nemokamas, o neturtingieji remti stipendijomis. Jei anksčiau vokiečių kalba mokyklose turėjo prioritetą, tai berniukų ir mišrios gimnazijose įvesta anglų kalba, o mergaičių gimnazijose – prancūzų. Lotynų kalbos mokymas buvo privalomas visose mokyklose, išskyrus pradžios mokyklas. Daug dėmesio skirta būrelių veiklai mokyklose pagal dėstomas disciplinas, skatinant pačių mokinių iniciatyvą. Ir jei 1913 m. Lietuvoje pradžios mokyklose mokėsi 51 221 mokinių, o 1928 m. – 194 295, tai 1933 m. – 258 005.

Daug dėmesio skirta ir amatams – sparčiai steigtos naujos amatų mokyklos. Parengtas Vytauto Didžiojo universiteto statutas. Taip pat atlikta ir daug kitų būtinų darbų. Viename pedagogų suvažiavime J. Tonkūnas apie mokytojų pareigas kalbėjo: „Mūsų tautos ir valstybės likimas pareis nuo mokytojų darbo auklėjant jaunąją kartą. Dėmesį kreipiame į mokytojų ir auklėjamo darbo kokybę. Mokytojas turi dirbti ne tik mokykloje, bet ir už mokyklos sienų, kur jaučiama stoka intelektualinių pajėgų.“ J. Tonkūnas niekada nepraleisdavo progos dalyvauti įvairių švietimo darbuotojų organizacijų suvažiavimuose, susirinkimuose, pedagoginėse dienose ir savaitėse. Tai buvo ryžingas ministras, norėjęs ugdyti naująjį pedagogą ir sukurti lietuvišką švietimo sistemą.

Nors visi minėti J. Tonkūno ir jo kolegų darbai ir davė gražių rezultatų, tačiau pati Švietimo reforma vyko nelengvai. Tai pripažindamas 1936 m. „Tautos mokyklos“ žurnale J. Tonkūnas rašė: „Kiekviena naujienybė<...> eilę metų užkliūva už senų nuostatų, kol jos natūraliai užbaigia savo amžių. Todėl dabar reikia ypatingo akylumo ir rūpestingumo, kad reforma atneštų gerų vaisių.“ Šiame pasisakyme galima įžvelgti ir Švietimo ministro pastangas tais pačiais metais pasitraukti iš užimamų pareigų. To priežastis buvo J. Tonkūno pamėgto mokslinio darbo Žemės ūkio akademijoje ilgesys. Tačiau nepavykus palikti ministro posto, 1937 m. J. Tonkūnui teko imtis ir aukštojo mokslo reformos. Siekta nustatyti Švietimo ministerijos ir Vytauto Didžiojo universiteto glaudesnius ryšius.

Europoje ėmė kilti tamsūs, įtampa dvelkiantys debesys, pirmiausiai neigiamai atsiliepię tarpvalstybiniais santykiams, nes tarp kaimyninių valstybių jie darėsi vis sudėtingesni. 1938 m. dėl diplomatinė nesėkmių su Lenkija, keičiantis vyriausybės sudėčiai, J. Tonkūnas antrą kartą nesėkmingi mėgino palikti ministro postą. Dabar jam teko rūpintis Lituaniistikos instituto steigimu. Teko ruošti naujojo mokslinio instituto projektą, kurį 1938 m. Seime Vyriausybės vardu pristatydamas Ministras kalbėjo: „Vyriausybė, steigdama šį institutą, pirmiausia tiki si, kad jis, suspietęs lituanistų mokslo pajėgas ir sudaręs joms įmanomas sąlygas dirbti, galės organizuoti planingą lietuvių

kalbos tautosakos ir Lietuvos istorijos praeities tyrimą“. Nors pavyzdingai ir su didele atsakomybe J. Tonkūnas ėjo ministro pareigas, tačiau manė šiose pareigose jam pavestą misiją jau atlikęs. Apie šį darbą profesorius kukliai autobiografijoje užsimena: „Būdamas Švietimo ministru, daug dėmesio kreipiau į mokyklų rūmų statybą, ir tas darbas gana žymiais šuoliais sekėsi plėsti. Neskaitant daugybės pradžios mokyklų, pasisekė pastatyti 10 gimnazijos rūmų.“ 1939 m. nacistinei Vokietijai nuo Lietuvos atplėšus Klaipėdos kraštą, opozicijos kritikuojama vyriausybė tų pačių metų kovo 20 d. buvo priversta atsistatydinti. Ir tik trečiu bandymu J. Tonkūnui pavyko palikti Švietimo ministro postą. Naujojoje vyriausybėje J. Tonkūną pakeitė L. Bistras.

Tik prieš pat Antrąjį pasaulinį karą J. Tonkūnas sugrįžo į Žemės ūkio akademiją Dotnuvoje, kur vėl pasijuto esąs savo vietoje – visu pajėgumu įsitraukė į mokslinį tiriamąjį darbą. Skaitė studentams pievų ir pelkių kultūros kursus, taip pat parengė ir skubėjo išleisti „Lauko bandymų“ vadovėlį. Daug laiko profesorius skyrė ir praktiniams darbams, besirūpindamas ilgamečiais pievų tręšimo bandymais, kol 1940 m. vasarą pasikeitus Lietuvoje politinei santvarkai, šis praktinis darbas nutrūko, kaip kad nutrūko ir Sėklų kontrolės stoties akademijoje veikla.

1940-ųjų vasarą Lietuvą inkorporavus į Sovietų Sąjungą, naujoji valdžia mūsų krašte viską keitė iš pagrindų. Pokyčiai neaplenkė ir Žemės ūkio akademijos: iš pareigų atleistas prof. V. Vilkaitis ir dalis naujai santvarkai neloyalų dėstytojų. Uždarytos visos organizacijos ir studentų korporacijos. Naujuoju Žemės ūkio akademijos rektoriumi buvo paskirtas doc. J. Kriščiūnas, o pedagoginį darbą dirbti buvo pakviesti prosovietinių pažiūrų dėstytojai. Vietoj uždraustų organizacijų buvo įsteigta marksizmo-leninizmo katedra ir komjaunimo organizacija. Žemės ūkio akademijos darbas, kaip ir kitų anuometinių aukštųjų mokyklų, pertvarkytas sovietiniu pavyzdžiu.

J. Tonkūnas tuo laikotarpiu vengė politikos ir jokiuose besikeičiančio gyvenimo visuomeniniuose renginiuose nedalyvavo. Kaip ir anksčiau dirbo akademinį darbą: skaitė paskaitas, rūpinosi katedra ir ruošė antrai laidai antrąjį „Žemės ūkio vadovą“ tomą. Naujosios valdžios surengtame akademijos dėstytojų perastavime J. Tonkūnui buvo suteiktas žemės ūkio mokslų kandidato mokslinis laipsnis, o dėl profesoriaus vardo patvirtinimo nutarta kreiptis į aukštesnes instancijas. Tačiau daug kas profesorių anuomet neramino. Pirmiausia, jog buvo neigiamai persekiojami, naktimis suimami ir kalinami sovietinei santvarkai neloyalūs žmonės. Tai teko patirti ir J. Tonkūnui, kuris keletą kartų buvo kviestas į Kėdainius ir ten čekistų tardytas. Po tokių naktinių pokalbių su čekistais nekalbus profesorius ilgainiui visiškai užsislendė savyje. Nusiramimą J. Tonkūnas terado rengdamas naują veikalą, skirtą pašarinių žolių auginimui, pievų ir ganyklų įrengimui. Baigęs rankraštį suskubavo įteikti Žemės ūkio liaudies komisariatui. Deja, šis profesoriaus darbas dienos šviesos taip ir neišvydo.

Bus daugiau

Buvęs Žemės ūkio akademijos rektorius (1928–1934) ir Lietuvos švietimo ministras (1934–1939), politinis kalnys ir tremtinys (1941–1955) Juozas Tonkūnas įamžintas 1991 m. Akademijos parke (Dotnuvos sen.), paminklo agronomams tremtiniams plokštėje (autorai skulptorius Vladas Vildžiūnas ir architektas Rimantas Dičius)

DARBAS – PAGRINDINIS TRIJŲ POEMŲ VEIKSNYS

Birutė ŽEMAITAITYTĖ

Darbu aprašymus galima palyginti trijose poemose: Hesiodo „Darbai ir dienos“, Vergilijaus „Georgikose“ ir K. Donelaičio „Metai“. Visų pirma, jeigu kalbėtume apie panašumą poemose, tai šiuo atžvilgiu K. Donelaitis daug panašesnis į Hesiodą, negu į Vergilijų. Mat Vergilijus, nors ir negali pasigirti dideliu žemės darbų išmanymu, tačiau, palyginus jį su Hesiodu ir K. Donelaičiu, yra tarp jų didžiausias šio dalyko žinovas. „Georgikose“ I knygoje jis duoda beveik visą žemės darbų ciklą nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens, II knygoje – daugelį vertingų patarimų sodininkystės klausimais. Kai kurie jo agrotechniniai nurodymai buvo paimti iš tų kraštų žemdirbių patyrimo ir tetaikomai praktiškai dar ir dabar. Šiuo atžvilgiu Vergilijus žymiai pralenkia Hesiodą, kurio poemose tik atskirais paraginimais yra konkretizuota šitokia mintis: „Dirbk tuos darbus, kuriuos dievai mums patys paskyrė“.

K. Donelaitis agrotechnikos klausimais domėjosi mažiau. Jis, kaip ir Hesiodas, pirmiausia stengėsi duoti moralinių pamokymų, priderindamas juos prie vieno ar kito metų laiko darbų: „Nugi dabar, į dievišką žiūrėdami ranką, / Judinkimės pamaži nuolata nusitvert savo darbus...“

Be to, K. Donelaitis didelę dėmesį skyrė paties darbo proceso aprašymui, stengėsi perteikti darbo nuotaiką, kai kur davė gražių darbo paveikslų. Šia darbo puse antikiniai autoriai visiškai nesidomėjo. Tad Hesiodui, Vergilijui ir K. Donelaičiui lieka tik bendras požiūris į darbą, kaip būtina valstiečio prievolė. Šiuo atžvilgiu, galima teigti, per visas tris poetas praeina šitokia Hesiodo mintis: „Paslėpė Dzeusas tačiau gyvatos šaltinį, supykęs / savo širdy, nes buvo gudraus Prometėjo apgautas. / Sielvartą niūrų ir skausmą už tai žmonėms sugalvojo“.

Vergilijus šią idėją išvysto į platesnį filosofinį svarstymą, kuriame parodo žmogaus darbo kūrybinę prasmę. Šis gana platus epizodas „Georgikose“ pradedamas taip: „Jupiteris pats nenorėjo / duoti lengvų žemdirbystei kelių: jis pirmas išrado / būdą suarti laukams, sužadinęs širdis mirtingas, / kai nusibodo, kad jo karalystė sukerpėjus tįso“.

Analogine mintimi užbaigia savo pažiūrą į darbų išdėstymą ir K. Donelaitis: „Juk ir pirmas sviets, šventybę savo prapuldęs, / Su darbais ir rūpesčiais savo pleškino puodą, / Nes be triušo dievus išmaitint nežadėjo, / O tingėdami vis ir snausdami sviete netinkam“.

Konkretūs darbų pavzdžiai

Konkrečiau įsigilinus, matyti, kad primityviausias darbų aprašymas yra „Pavasario linksmybė“. Čia K. Donelaitis dažniausiai remiasi paprastu hesiodišku paraginimu. Pagrindinis darbas pavasarį yra sėja. Todėl „Metų“ autorius ragina savo būrus: „Nugi dabar, kaimynai, gentys ir gaspadoriai! / Rūpinkitės akylai, kad, užardami lauką, / Daug visokio sau išbertumbit vasarojo...“

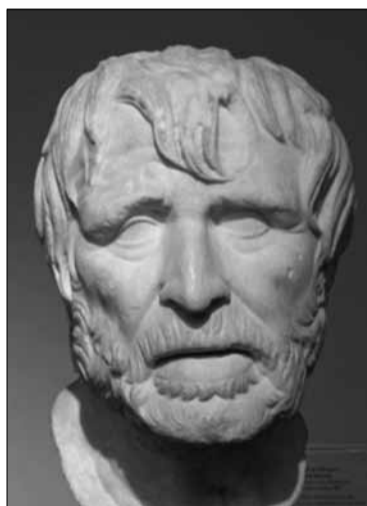
Tačiau Hesiodas plačiau nenurodo, ką reikia sėti, o Vergilijus smulkiai išvardija sėjamas kultūras. K. Donelaitis taip pat kalba konkrečiai. Jo Pričkus šitaip bara Blėkių: „Eik, žiopy! Eik sėti kiekvieną sėjama daiktą. / Sėk miežius, pupas, grikius su didele

sauja / Ir avių užmiršk, kad sėdams išberi grūdus...“ Moterims Pričkus dar nurodo: „Nugi dabar, ką tik įmanot, sėkite sėklas! / Sėkite kopūstus, morkas su didele sauja; / Ropių, pastarnokų, sviklų beigi repukų; <...> Sėti ir įvaisinti, pridabot ir kuopt nepamiršk!“ Taigi, tokiose vietose K. Donelaitį būtų galima laikyti panašesniu į Vergilijų.

Tiesa, Vergilijus, kaip visuomet, kalbėdamas apie sėją, yra pakankamai mokslingas, nurodo pagal žvaigždes, kada kurią kultūrą tinkamiausia sėti. K. Donelaitis, atvirkščiai, tokias progas panaudoja praktiškams patarimams: parodo, kam kuris javas yra naudingas.

Žymiausias romėnų rašytojas Publijus Vergilijus Maronas (70–19 m. pr. m. e.), žinomas kaip Vergilijus

Graikų poetas Hesiodas (gyvenęs 700 m. pr. m. e.)

Paminėjęs linus, jis kiek vėliau sustoja prie moterų darbų – verpimo, audimo ir priduria: „Ale nepeik, minau, per mier tą moterų provą, / Ar ne smagu klausyt, kad viežlybos gospadinės / žiemą su mergoms, vindus savo sukdamos, ūžia?“ Ši scena šiek tiek primena Vergilijų: „Vakarą vėl žiemos, ligi išnaktų žibinęs ugnį, / tūlas nemiega ir skaldo peiliu pagalastu balaną. / Jojo tuo tarpu žmona, netrumpą ramindama vargą, / dainą niūniuoja, kaip braukia per audinį skambantį skietą“.

K. Donelaičio „Vasaros darbų“ paveikslas yra nepalyginamai gausesnis ir platesnis, negu „Darbuose ir dienoose“ arba „Georgikose“. K. Donelaičio mėslavežio aprašymo metu būrai daugiau

Kristijonas Donelaitis. J. Varno iliustracija (1963 m.)

kalba negu dirba, tačiau ypač nuotaikingai aprašoma mėslavežio pradžia. Toliau poetas pereina prie šienapjūtės vaizdų, kurie pateikti itin ryškiai ir akivaizdžiai, panaudojant netgi atitinkamas menines priemones. Tokių vaizdų, kaip jau sakytą, nei Vergilijus, nei Hesiodas nepateikia.

Galima būtų tam tikrą bendrumą išžvelgti tarp tradicinio įrankio aprašymo antikinėse didaktinėse poemose ir Plaučiūno dalgio. Tačiau K. Donelaitis šią tradiciją panaudoja kam kitam, būtent, Plaučiūno moralinėms ydoms atskleisti, jam išbarti. Antikinėje didaktinėje poezijoje sutinkamus bendrus nurodymus apie įrankių gaminimą K. Donelaitis įkūnijo spalvingoje Plaučiūno figūroje ir per jį parodė, ką reiškia neturėti paruoštų įrankių darbynečiu.

Kituose epizoduose vasaros darbai aprašinėjami paprasto paraginimo tvarka. Anot Henriko Zabulio, tai savotiška paralelė, atitinkanti paraginimus prieš sėją „Pavasario linksmybėse“. Ir čia nematyti bendrumo. K. Donelaitis pasinaudoja Plaučiūno dalgiu parodyti kitus tikslus (supeikti girtavimą, tinginystę), ne darbu. Antikos poetai visai neaprašo darbo vaizdų. K. Donelaičiui svarbiau yra išaiškinti, ką ir kaip dirbti, paraginti būrus.

Tarp to įspūdžio, kurį K. Donelaičiui padarė jo mėgiamo Vergilijaus sukurtas vaizdas, ir jo paties sukurtas vaizdas yra labai didelis tarpas. Jį mūsų poetas užpildo savo kūrybine vaizduote. Be to, sekant gamtos aprašymus nuo pavasario iki žiemos, jaučiamas didėjantis poietinis K. Donelaičio savitumas, jo kūrybinė jėga. Pavasarį jis aprašinėja daugybę smulkmenų ir tik tie atskiri smulkūs vaizdeliai, jų suma, sudaro visumos vaizdą. Šitoks bruožas ir yra būdingas bukolinei poezijai, su kuria K. Donelaitis buvo gerai susipažinęs. Einant į „Metų“ pabaigą gamtos vaizdai vis labiau įgauna platų epinį

apibendrinimą, K. Donelaitis pradeda jausti peizažo visumą. Jis nepasitenkina apžvelgęs daug daiktų ir sugretinęs daugybę iliustracijų, o vis ieško kuo ryškesnio vaizdo, siekia kuo didesnį jo įspūdžio.

Įdomūs atsitiktinimai poemose

Beveik visos „Rudenio gėrybės“ skirtos *svodbai* aprašyti. Bet jos linksmumą tik vieną kartą nutraukia triukšmas, „Nes Dočys su šešiais kūlikais, kuldami žirnius, / Taip nesvietiškai virkščias su spragilu daužė, / Kad ir pelės po šiaudais kribždėti nedrįso“.

K. Donelaitis plačiau nedėsto kūlimo tvarkos, o pereina prie paties Dočio kritikos. Vergilijus irgi kalba apie pasiruošimą kūlimui, tiksliau sakant, apie laito paruošimą. Kalba jis ir apie pelės: „Mažytė peliukė / namą įrengia dažnai po žeme ir aruodą padaro“. Nepaisant šio sutapimo, K. Donelaičio vaizdas yra per daug dinamiškas, kad jį būtų galima laikyti tiesiogine paralele su ramiu ir sausoku Vergilijaus aprašymu, teigia H. Zabulis. K. Donelaitis siekia būrus labiau pabarti, o ne kūlimą aprašyti. Ir paminimos pelės yra tik atsitiktinumas.

Paskutinėje „Metų“ dalyje beveik visai nėra darbų aprašymo. Čia baudžiauninkai kalbasi apie miško vogimą, eina šnekos apie gaisrus ir Dočio teismą, aprašoma baudžiauninkų kelionė su grūdais į Karaliaučių. Ugnies ir gaisrų aprašymai antikos epinėje poezijoje buvo tradiciniai. Randame gaisro aprašymą ir Vergilijaus „Georgikose“ (II, 303–311), tačiau situacija, kurioje kyla gaisras, ir jo pasekmės yra visai kitokios, negu Donelaičio „Metuose“. Tuo būdu K. Donelaitis nuo paprasto darbų išvardijimo „Pavasario linksmybėse“ pereina prie epinių būrų gyvenimo vaizdų „Žiemos rūpesčiuose“. Tai taip pat atsitiktinumas. Tiesiog pasirinkta panaši gaisro tematika, bet

jų sieti neįmanoma.

Taigi, sugretinus žmonių gyvenimo vaizdus, galima daryti išvadą, kad K. Donelaičio ryšys su antikinėmis didaktinėmis poemomis šiuo atžvilgiu neryškus. Savo ruožtu, žmonių gyvenimo vaizdai parodo būrų poeto kūrybinį brendimą nuo „Pavasario linksmybių“ iki „Žiemos rūpesčių“.

Ir vis dėlto K. Donelaičio poema skiriasi!

Donelaičio „Metai“ esmingai skiriasi nuo Hesiodo „Darbų ir dienų“ ir Vergilijaus „Georgikų“. Čia nepalyginamai daugiau vietos skiriama žmogui. Gamta ir žemės darbai, kurie sudaro Vergilijaus „Georgikų“ turinį, „Metuose“ pateikiami daugiausiai per žmogų. K. Donelaitis pritaiko didaktiniam epui dialoginę formą, galimas daiktas, paimta iš Vergilijaus bukolinės poezijos.

Savo moraliniu mokymu K. Donelaitis artimesnis Hesiodui. Nors jo moralė ir krikščioniška, bet ji būriškai rūsti, nesitaikstanti su negerovėmis. Toks nesutaikomas buvo ir Hesiodas. Į kaimo gyvenimą jis žiūrėjo su tam tikra tiesos ieškotojo aistra. K. Donelaitis šią hesiodišką aistrą išliejo plačiais lietuviško kaimo gyvenimo vaizdais. Tuo būdu jis savojoje poemose tarsi sulydė lyrinę gamtos pajautimą, būdingą Vergilijui, su nerimstančia, protestuojančia Hesiodo dvasia. Galbūt K. Donelaitis persisėmęs abiejų antikos poetų pasaulėžiūra, tačiau savitai ją pateikė.

Kaip minėta, savo moraliniu mokymu K. Donelaitis yra artimesnis Hesiodui. K. Donelaičio poemai davė įtakos liuteroniškasis pietizmas. Jo kūrybos pietistiniai aspektai buvo moralinė religinė refleksija, didaktinė moralizuojanti tendencija. Antra vertus, visos aukščiau pateiktos paralelės įrodo, kad K. Donelaitis net ir tose „Metų“ vietose, kur jis galėtų būti lyginamas su antikos poetais, niekada nepraranda savarankiško poetinio kriterijaus. Visoje poemose jaučiamas griežtas kritinis reiklumas kiekvienam vaizdai ir sau pačiam taip pat, kurį jam pateikia iš antikinės poezijos atmintis. Tuo būdu K. Donelaitis galbūt vienintelis Europoje, neturėdamas nei pirmtakų, nei pasekėjų, pabandė antikines tradicijas traktuoti visai naujai, realistiškai.

K. Donelaičio „Metai“ yra vienintelis savo rūšies kūrinys. Viskas, kas yra ant šios žemės, sukurta Dievo. Darbai, vargai ir gamta: taip yra ir turėtų būti amžinai. Visur saikinga, harmoninga ir gražu. Juk tai ir norėjo aprašyti ir iškelti poetas būrų poemose.

Gamtos tyrimų centras skelbia konkursus užimti vyresniojo mokslo darbuotojo (Paukščių ekologijos laboratorijoje 1 pareigybė, 1 etatas), mokslo darbuotojų (Giluminės geologijos laboratorijoje 1 pareigybė, 1 etatas; Kvartero tyrimų laboratorijoje 1 pareigybė, 1 etatas), jaunesniojo mokslo darbuotojo (Fitopatogeninių mikroorganizmų laboratorijoje 1 pareigybė, 1 etatas) pareigas.

Dokumentus galima pateikti iki 2014-05-14.

Daugiau informacijos: www.gamtostyrimai.lt;
El.p. rita.baliuleviciute@gamtostyrimai.lt;
Tel. (8 5) 272 98 98.

ANTROJI LIETUVIŲ TAUTOS ŠVENTĖ – 1920 m. kovo 20-oji diena

■ Atkelta iš 8 p.

vietos socialdemokratai dėl šio krašto prijungimo prie Lietuvos ir kitais politiniais bei ekonominiais klausimais. Šie neprieštarauja, tik nori išsiderėti įvairių garantijų.

Apie prancūzų valdymą ir tolesnę Klaipėdos krašto likimą iki 1932 m. Prancūzijos istorikė Isabelle Chandavoine parašė knygą „Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932)“ [netikslios datos – 1808 m. (p. 8), 1918 02 11 (p. 32), 1920 02 08 (p. 34), 1920 02 21 (p. 37) bei dar kelios smulkmenos], mokanti ir lietuviškai. Ji daugiausia remiasi Prancūzijos archyvais, kurie Lietuvos istorikams neprieinami.

Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus parengė parodos katalogą „Prancūzai Klaipėdoje, 1920–1923“, kurio įvadiniai straipsniai ir iliustracijos iš Prancūzijos privačių archyvų ir Lietuvos muziejų fondų supažindina su

prancūzų administracija Klaipėdos krašte (1920–1923), jos kasdienybę, šventėmis ir svarbiausiais veikėjais.

1921 m. spalį pasirodė knyga „Kovo 20 diena“, išleista Lietuvos Valstybės Tarybos sumanymu ir lėšomis, kurią parengė ir rūpinosi jos išleidimu VT narys ir sekretorius Jokūbas Šernas. Ji skirta Mažosios Lietuvos Tautos Tarybos atstovų kooptavimui į VT (1920 03 20) ir turėjo būti išspausdinta tų pačių metų pavasarį, tačiau dėl priežasčių, nepriklausančių nuo šio leidinio sumanytojų ar redakcijos, išėjo pavėluotai. Kadangi šis Mažosios Lietuvos prisiglaudimo aktas yra didelės istorinės reikšmės, VT Prezidiumas nutarė su iškilmingo akto aprašymu supažindinti ir platesnę visuomenę.

Beje, knygos yra išlikę tik 11 egz. 9-ioje šalies bibliotekose. Esamas egz. Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje pagal įrašą tituliname

puslapyje J. Šerno buvo dovanotas Dominikui Siemaškai, gudų reikalų ministeriui be portfelio, o vėliau atsidūrė Centrinėje kariuomenės bibliotekoje, ką liudija įklijuotas puošnus ekslibrisas su 1923 m. data.

Kaip parodė vėlesni įvykiai, mažlietuvių atstovų kooptavimas į VT buvo tik vienkartinis džiaugsmingas įvykis, pakėlęs visiems ūpą, jog abi Lietuvos de facto susijungė, tačiau Klaipėdos kraštas ir toliau liko valdomas Santarvės įgalios Prancūzijos. Tai buvo bandymas paveikti Santarvę, kad ji kuo greičiau šį kraštą perleistų Lietuvai. Sunki krašto ekonominė situacija, nedarbas, didėjanti infliacija ir kontrabanda vertė apsispręsti. Tačiau be patriotiškai nusistačiusių lietuvininkų, visą laiką siekusių susijungimo su Lietuva, buvo kita grupė vokiečių ir jiems prijauciančių, kurie protestavo dėl krašto atskyrimo nuo Vokietijos, priešinosi jo perdavimui Lietuvai, agi-

tavo už nepriklausomą valstybę, kuri administruojama Prancūzijos vėliau atitektų Lenkijai. Ši aktyviai veikė supirkinėdama nekilojamąjį turtą Klaipėdoje. Vokietija slapta rėmė Klaipėdos krašto perleidimą silpnai Lietuvai, tikėdamasi vėliau jį susigrąžinti, kas ir buvo padaryta 1939 m.

Nors 1922 07 28 JAV, o 1922 12 20 Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija pripažino Lietuvą de jure, tačiau Santarvės valstybės nesukubėjo priimti galutinio sprendimo dėl krašto priklausomybės. Pabandžiusi ekonominėmis priemonėmis įrodyti būtinybę Klaipėdos kraštui šlietis prie LR ir praradusi viltį, kad kraštas bus perduotas Lietuvai diplomatinio keliu, pasirinkus patogų momentą, buvo mestas iššūkis visai Antantei – vietos gyventojų sukilimas.

Tik po 1923 m. sausį laimėto Klaipėdos krašto gyventojų sukilimo, kurį organizavo ir rėmė LR institucijos, už-

sitikrusios Vokietijos ir SSRS pritarimą, ten baigėsi prancūzų okupacija. Kraštas, kaip autonominis vienetas, susijungė su LR. Taip Mažosios ir Didžiosios Lietuvos veikėjų pastangomis LR įgijo Baltijos pajūrio ruožą ir Nemuno žemupio dešinę krantą. Tai vienas iš svarbiausių ir drąsiausių Lietuvos valstybės pasiekimų. Tik tokiu būdu ir šiandien mes turime tą dalį Mažosios Lietuvos su šalies ekonomikai labai svarbiu Klaipėdos jūrų uostu. Priešingu atveju po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdos kraštas šiandien būtų Rusijos dalis, kurio visi vietiniai gyventojai būtų buvę sunaikinti, kaip tai buvo padaryta Karaliaučiaus krašte.

Amžina šlovė tebus tiems pasišventusiems lietuvininkams, kurių nuopelnai iki šiol vis dar tinkamai neįvertinti ir neįamžinti.

„SVETIMO TARP SAVŲ“ ĮNAŠAS Į EUROPOS PEDAGOGIKOS ISTORIJĄ

■ Atkelta iš 2 p.

kitų reikmenų, kad visi džiaugtųsi taika ir visuotina ramybe“.

J. A. Komenskis liko ištikimas Jano Huso (1372–1415) čekų reformacijos ideologo ir tautinio judėjimo pradininko Čekijoje, idėjoms. Tapęs to tikėjimo vyskupu, jis, kaip ir J. Husas, reikalavo, kad pamaldos bažnyčiose būtų laikomos ir mokyklose moksleiviai būtų mokomi gimtąja kalba. Su lietuviiais studentais susidūrė 1613–1614 m., studijuodamas Heidelbergo universitete, vėliau jau kaip Čekų brolių organizacijos narys buvo pakviestas 1644 m. dalyvauti Orlios kalvinistų suvažiavime Radvilų rūmuose. Ten susipažino su broliais Jonušu ir Boguslavu Radvilomis. J. Radvila pakvietė J. A. Komenskį į Lietuvą kurti lietuvišką mokyklą, tačiau mokslininkas dėl nežinomų priežasčių to kvietimo atsisakė ir pasiuntė į Klaipėdą savo žentą, nuo paauglystės jo namuose išaugintą našlaitį Petrą Figulą Jablonskį (1619–1670). Šis Klaipėdoje buvo reformatų vyriausias pamokslininkas 1667–1670 m., sutaikė evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų bendruomenes, globojamas Radvilų steigė lietuviškas mokyklas, propagavo lietuvišką raštą su raidėmis č,š,ž, atėjusiomis į lietuvišką abėcėlę dar nuo J. Huso laikų, mokė lietuviukus mylėti savo Tėvynę, gamtą, kultūrą. Jo sūnus Danielius Arnoštas Jablonskis (1660–1741) mokytojavo Biržų refor-

matų mokykloje, vėliau G. W. Leibnico buvo pakviestas kartu su juo kurti Vokietijos mokslų akademiją. Po Leibnico mirties tapo tos Akademijos prezidentu. J. Radvilos įkurtose reformatų mokyklose Klaipėdoje, Kėdainiuose, Biržuose, Dotnuvoje, Šiluvoje, Kaune, Slucke ir Vilniuje moksleiviai buvo mokomi, naudojant J. A. Komenskio vadovėlius, pradėtus leisti lietuviškai.

XIX a. pab. ir XX a. pr. Rusijos imperijoje J. A. Komenskio vardas visiems mokytojams ir pedagogikos mokslininkams buvo gerai žinomas. Rusų pedagogas K. Ušinskis, analizuodamas mokslinės ir pedagoginės literatūros sąsajas, rašė: „Dabar jau bemaž visi suprato, jog mokslinis ir pedagoginis mokslo išdėstymas yra du skirtingi dalykai, ir visų šalių pedagogai veikliai triūsia, perdirbinėdami mokslines sistemas į pedagogines. Nors tokio perdirbimo pradžia mes galime laikyti jau Komenijaus „Orbis Pictus“, pasirodžiusį XVII a. viduryje“.

Žinojo jį ir Lietuvos pedagogai. 1824 m. Kajetonas Nezabitauskis išleistame „Elementoriuje“ panaudojo vieną iš pagrindinių J. A. Komenskio mokslo vaizdumo principą. 1892 m. Pranas Mašiotas Vinco Kudirkos „Varpė“ paskelbė straipsnį, skirtą J. A. Komenskio 300-sioms gimimo metinėms. Žinomas Lietuvos pedagogas Juozas Vokietaitis (1872–1931) „Saulės“ draugijos pedagoginiuose kursuose Kaune, dėstęs pedagogikos istorijos kursą,

placiai rėmėsi, ne tik J. A. Komenskio „Didžiąja didaktika“, bet ir kitais jo darbais. Pedagogas ir vadovėlių autorius Jonas Murka (1889–1945) parašęs ir išleidęs 1919 m. vadovėlį „Metodikos etiudai“ jame citavo J. A. Komenskio (jo pavardę sulietuvinęs ir vadinęs Amu Komoniu) mintis apie gimtosios kalbos mokymą mokyklose: „Svetimos kalbos mokyti, kol dar žmogus nėra savosios išmokęs, vis tiek, kaip vaikas mokyti joti, kol dar tas nėra išmokęs vaikščioti... Kad vaiką moko svetimos tautos mokytojas, nemokąs vaiko kalbos, nedorai elgiasi, nes pats aklas būdamas apsiima vesti aklą (nesu prantamą dalyką nesu prantamu būdu moko). Nes tada tiek mokytojas, tiek mokinys, negalėdami susikalbėti, turi vienas antrą įspėti ir pirštais susirodyti, kaip kokie nebyliai; toks darbas vis tiek, kaip Babelio bokšto statymas.“ J. Murka ten pat cituoja ir Komenskio mintis apie mokslą: „Be išminties turtininkas – ta pati kiaulė, sėlenomis nupenėta; nemokytas vargšas – asilas sunkenybėms nešioti; žmonės tikrai per mokslą galingi; kas išmintingesnis, kas sumanesnis, kas mokytesnis, visur tas viršų turi; neduoti mokslo, vadinas, žmogus didžiausiai nuskausti...“

1927 m. pirmą kartą į lietuvių kalbą buvo išversta M. Račkausko ir išleista Kaune J. A. Komenskio „Didžioji didaktika“. Ši knyga visą sovietinės okupacijos laikotarpį buvo vienintelis šaltinis, iš kurio visi Lietuvos pedago-

gai sėmėsi pedagogikos istorijos žinių.

V. Pupšio knyga „J. A. Komenskis ir Lietuva“ skiriama aukštųjų ir aukštesniųjų pedagogikos mokyklų dėstytojams, studentams ir visuomenei, kuri domisi Lietuvos ir Čekijos istorijos, kultūros ir mokslo ryšiais. Išleista nedideliu 90 egz. tiražu. Todėl jau dabar ji tapo prieinama tik bibliotekose. Reikėtų pagalvoti apie antrąjį jos leidimą.

Knygos apimtis – 326 puslapiai. Viršeliai minkšti. Viršelio dailininkas Algis Kliševičius. Knyga parašyta sklandžia kalba, patraukliu stiliumi. Autoriaus žodis apvaldytas, taiklus ir vaizdingas. Knygos struktūra nuosekli ir logiška; skyriai nuosekliai išplaukia vienas iš kito. Pateikiama archyvinės medžiagos, laiškų, paaiškinami su trumpinimais. Parengti leidinį panaudotos 310 knygų ir 173 straipsniai ir publikacijos. Atliktas milžiniškas darbas, trukęs daugiau negu dešimtmetį.

Apibendrinant galima teigti, kad V. Pupšys atliko milžinišką tiriamą-

jį darbą ir praturtino pedagogikos mokslo istoriją naujais, reikšmingais atradimais, iš kurių mokosi ir mokysis ne vienas jaunesnių kartų tyrėjas. Jo knyga „J. A. Komenskis ir Lietuva“ – tai naujos krypties pedagogikos moksle pradžia ir įtaigi mokykla pedagogikos istorijos raidoje. Pasiekti tokį tyrimo gilumą, koks pateiktas knygoje, gali tik retas mokslininkas. Galima drąsiai teigti, kad V. Pupšys savo giliu istoriko ir pedagogo žvilgsniu, kantriu darbotumu ir rezultatyvumu atliko mokslinį žygdarbį. Savo laiku žymus mokytojas A. Vokietaitis apie J. A. Komenskį rašė: „Niekomet neišsižadėdavo savo kilnių įsitikinimų, savo aukšto idealo, bet drąsiai sutikdavo kiekvieną likimo smūgį, suprasdamas, kad jo dvasios galybės niekas nepergalės“. Šia tauria žmogaus ir mokslininko savybe švytėjo ir šviesaus atminimo Vladas Pupšys, kurio gimimo 80-ąsias metines šiemet minime.

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

užsiprenumeruokite „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose arba internetu 2014-iems metams ir paraginkite tai padaryti bičiulius!!! Lietuvos mokslo aktualijos, įdomūs ir vertingi interviu pasieks Jus greičiau ir operatyviau nei lauktumėte pasirodant internete.

Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt, 11 mėn. – 100, 98 Lt.

Mums Jūsų parama reikalinga kaip niekad!

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslui, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. skyrė 43 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius

El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://www.mokslo Lietuva.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslo Lietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė